

Muk cvrčaka donosi tišinu: glazba kao element socijalne i kulturne održivosti otoka Visa

---

Šarlija, Katia

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Music / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:305446>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

II. ODSJEK ZA MUZIKOLOGIJU

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

KATIA ŠARLIJA

**MUK CVRČAKA DONOSI TIŠINU: GLAZBA KAO ELEMENT SOCIJALNE I
KULTURNE ODRŽIVOSTI OTOKA VISA**

DIPLOMSKI RAD

KOMIŽA, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

II. ODSJEK ZA MUZIKOLOGIJU

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

**MUK CVRČAKA DONOSI TIŠINU: GLAZBA KAO ELEMENT SOCIJALNE I
KULTURNE ODRŽIVOSTI OTOKA VISA**

DIPLOMSKI RAD

MENTORICA: DR. SC. JELKA VUKOBRA TOVIĆ

KOMENTORICA: DOC. DR. SC. JANA VUKIĆ

STUDENTICA: KATIA ŠARLIJA

AKADEMSKA GODINA 2021./2022.

KOMIŽA, 2022.

DIPLOMSKI RAD ODOBRILA MENTORICA

ASIST. DR. SC. JELKA VUKOBRATOVIĆ

Potpis

DOC. DR. SC. JANA VUKIĆ

Potpis

U Zagrebu, 2022.

DIPLOMSKI RAD OBRANJEN _____

POVJERENSTVO:

1. Asist. dr.sc. Jelka Vukobratović _____
2. Doc. dr. sc. Jana Vukić _____
3. _____

OPASKA:

PAPIRNATA KOPIJA RADA DOSTAVLJENA JE ZA POHRANU KNJIŽNICI MUZIČKE AKADEMIJE

PREDGOVOR

Velika hvala mentoricama na svojoj pomoći, usmjerenjima i ispravicima!

Hvala i:

- svim sugovornicima bez kojih ovaj rad ne bi bio moguć.
- onim Komižanima koji su me u lipnju 2021. prihvatili *kako svoju, a ne tuju*.
- svim profesorima i profesoricama Filozofskog i Akademije na prenesenom znanju i poticanju kritičkog promišljanja.
- mojoj Ani na pomoći!
- Eni, Francesci, Hannah i Magdi na svojoj ljubavi.
- mom Andri, majci i ocu za svu ljubav i podršku.
- svima koji su na razne načine sudjelovali, pomogli i bili dio studentskog perioda života, a bilo ih je mnogo.

Providnosti 'hvala' što stih „sa zagrebačke gore nikad ne vidi se more“ više nije stvarnost. Sad „čutim da mi restu ruke, zagrlit ću se sa škojon“.....

SAŽETAK

Na primjeru otoka Visa, metodom studije slučaja i polustrukturiranih intervjua, analiziran je održivi kulturni i socijalni potencijal glazbe unutar otočke zajednice. Isto je promatrano iz dva gledišta: Prvo, održivost *same* glazbe, istraživanje usmjereno tome postoji li glazba na otoku, gdje i kako se održava aktivno muziciranje i, prema dostupnim podacima, koliko su se glazbene prakse mijenjale i izumirale. Drugo, podržavanje i održavanje kulturne i socijalne održivosti otoka *putem* glazbe, odnosno promatranje društveno kohezivnih oblika muziciranja i načina na koje glazbene aktivnosti djeluju motivirajuće na otočku zajednicu. Rezultati istraživanja pokazuju nestabilnost, ranjivost i osjetljivost glazbene scene otoka Visa. Značenje i doprinos amaterskih glazbenih skupina u poticanju socijalne održivosti otoka u radu jasno dolazi do izražaja, a prikazuje se i kako nestabilnost u ekonomskom i socijalnom stupu utječe na glazbenu scenu otoka.

Ključne riječi: otok Vis, Komiža, održivi razvoj, kulturna održivost, glazba i održivost

SUMMARY

On the example of the island Vis, the sustainable cultural and social potential of music within the island community was analyzed using the case study method and semi-structured interviews. The same was observed from two points of view: First, the sustainability of the music itself, research focused on whether music exists on the island, where and how active music-making takes place and, according to the available data, how much musical practices have changed and extinct. Second, supporting and maintaining the island's cultural and social sustainability through music, that is, observing socially cohesive forms of music making and how musical activities have a motivating effect on the island. The research results show the instability, vulnerability and sensitivity of the music scene on the island Vis. The meaning and contribution of amateur music groups in promoting the social sustainability of the island is clearly expressed in the work. It is also shown how economic and social instability affects the island's music scene.

Key words: Vis island, Komiža, sustainable development, cultural sustainability, music and sustainability

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Svrha i cilj rada.....	2
2.1. Istraživačka pitanja.....	2
3. Metodologija istraživanja.....	3
3.1. Studija slučaja.....	3
3.2. Polustrukturirani intervju.....	3
4. Teorijsko-konceptualni okvir rada.....	4
4.1. Održivi razvoj.....	4
4.1.1. Četiri stupa održivog razvoja.....	5
4.1.2. Glazba i održivost: etnomuzikološki pogled.....	6
4.2. Teorija održivog razvoja zajednice.....	8
5. Sociološka istraživanja održivosti otoka.....	8
6. Otok Vis.....	11
6.1. Glazbeni život otoka.....	15
6.1.1. Dosadašnja istraživanja glazbe otoka Visa.....	18
6.2. Komiža.....	20
6.2.1. Ekonomska i socijalna „karta“ mjesta.....	20
6.2.2. Glazbena „karta“ mjesta.....	21
6.2.2.1. Koliko je glazbenih događanja kroz dvanaest mjeseci?.....	22
6.2.2.2. Koji su oblici organiziranja i institucionalizacije glazbe?.....	23
6.3. Vis.....	29
6.3.1. Ekonomska i socijalna „karta“ mjesta.....	29
6.3.2. Glazbena „karta“ mjesta.....	29
6.3.2.1. Koliko je glazbenih događanja kroz dvanaest mjeseci?.....	29
6.3.2.2. Koji su oblici organiziranja i institucionalizacije glazbe?.....	30
7. Glazba kao element socijalne i kulturne održivosti otoka.....	34

7.1. Utjecaj socijalne i ekonomske dimenzije.....	41
8. Rasprava.....	46
9. Zaključak.....	48
10. Literatura.....	50
11. Popis intervjua.....	54

1. UVOD

Tema ovoga rada nastala je prvo promatranjem života otoka iz perspektive etnomuzikologije i sociologije te posljedično želje za spajanjem tih dviju disciplina u jednome radu. Održivost, kao smjer planiranja budućih akcija potrebnih za održavanje života otoka, vodila me u sagledavanju istih (održivih) potencijala glazbe na lokalnoj razini Visa. Prednost ovoga rada je ta da sam kao istraživačica na terenu mogla boraviti punih godinu dana, promatrajući predmet istraživanja na mjestu njegova bivanja te uzimajući u obzir specifičan kontekst i vrijeme u kojem se nalazi. Prednost je bila i ta da sam u nedostatku informacija do istih mogla doći promatranjem onoga što živim te poznavanjem lokalnog stanovništva. U radu se kroz četiri glavna istraživačka pitanja, koja su bila nit vodilja, prikazuje s jedne strane trenutno stanje, a s druge, budući potencijali održivosti glazbe na Visu. Nakon iznesene glavne svrhe i cilja rada, objašnjena je metodologija koja se koristila prilikom njegove izrade. U poglavlju teorijsko-konceptualni okvir izneseni su temeljni pojmovi rada. Oni jesu: pojam i značenje održivosti, njezina četiri temeljna stupa, značenje kulture u održivom razvoju, pogled na glazbenu održivost iz etnomuzikološke perspektive te teorija održivog razvoja zajednice koja (u smjeru teme rada) ističe važnost vitalnosti lokalne kulture mjesta kao središnju značajku. U poglavlju *Sociološka istraživanja održivosti otoka* prikazane su teme otočke održivosti koje su obrađivali sociolozi te zaključci takvih radova. Njihovi rezultati pomogli su imenovati iste trendove koji pogađaju i otok Vis. Autorice Tonković i Zlatar (2014: 257/269) primjerice navode kako su razvoj koji se događao u predtranzicijsko i tranzicijsko vrijeme otežali manjak ljudskoga kapitala, depopulacija, napuštanje tradicionalnih aktivnosti poljoprivrede i ribarstva te zatvaranje prerađivačkih industrija. Isti trendovi mogu se prepoznati i na otoku Visu. Poglavlje *Otok Vis* donosi cjelokupan kontekst teme rada, njegove demografske, povijesne i druge datosti. Uz prikaz dosadašnjih ne tako brojnih etnomuzikoloških istraživanja otoka Visa, prikazana je i glazbena baština koja na otoku postoji te glazbene prakse koje su se mijenjale i izumirale (podpoglavlje *Glazbeni život otoka*). Sljedeća podpoglavlja zasebno prikazuju najveća mjesta otoka, Komižu i grad Vis, s njihovim ekonomskim i socijalnim odrednicama, ali i analizu prva dva istraživačka pitanja. Analizom istih htjelo se prikazati *gdje i kako se održava aktivno muziciranje na otoku*, kako bi se uvidjelo stanje održivosti viške glazbe. Poglavlje *Glazba kao element socijalne i kulturne održivosti otoka* središnji je dio rada. Kroz primjere postojećih glazbenih zajednica te izjave mojih sugovornika, prikazano je kako ona glazba koja postoji utječe na socijalnu i kulturnu održivost otoka. Promatrajući svijet koji okružuje i utječe na višku glazbu, u

sljedećem poglavlju (*Utjecaj socijalne i ekonomske dimenzije*) prikazuje se njezina povezanost s ostalim stupovima te njihovi pozitivni i negativni utjecaji. Prije zaključnog dijela rada, u poglavlju *Rasprava*, izneseni su njegovi glavni elementi s rezultatima istraživanja. Zaključni tekst donosi kraće crte o izazovima s kojima se Visa suočava, isticanja važnosti koje imaju više glazbene zajednice u takvom okruženju te prijedlog načina postavljanja prema navedenim izazovima.

2. SVRHA I CILJ RADA

Svrha ovoga rada je na lokalnoj razini otoka Visa, kroz okvir teorije održivosti iz sociološke i etnomuzikološke perspektive, prikazati glazbene aktivnosti kao one koje stvaraju kulturu mjesta, ali i društvene odnose. *Cilj* je istražiti glazbu kao element kulturne i socijalne održivosti otoka Visa.

2. 1. Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja koja proizlaze iz svrhe i cilja ovoga rada, na koja će se pokušati odgovoriti jesu:

- a) Koliko je glazbenih događanja kroz dvanaest mjeseci u mjestima Visa i Komiže?
- b) Koji su oblici organiziranja i institucionalizacije glazbe?
- c) Kako glazba može doprinijeti kulturnoj i socijalnoj održivosti otoka Visa?
- d) Na koji način ekonomska i socijalna dimenzija utječu na zatečeno stanje?

Prvim pitanjem (*a*) u kojemu će se općim opisom glazbenog krajolika dvaju mjesta te pregledom glazbenih događanja unutar godine dana napraviti pregled situacije i uvidjeti promjene koje se događaju u godišnjim dobima, ukoliko iste postoje. Time se želi uvidjeti postoji li kontinuitet u događanjima u mjestima Komiže i Visa ili je riječ o diskontinuitetu. Drugo pitanje želi prikazati kako se glazba organizira i prenosi. Na općenitijoj razini, ovim pitanjima želi se prikazati *postoji li glazba na otoku te u kojem je ona stanju* (stanju izumiranja, revitalizacije i/ili života)?

Trećim pitanjem (*c*) želi se kroz konkretne primjere glazbenih zajednica (župni zbor u Komiži, zbor u Visu, Gradska glazba Vis) i ljudi koji je pokreću, prikazati *kako glazba može*

doprinijeti i kako doprinosi održivosti života zajednice, potičući održivost na kulturnoj i socijalnoj razini otoka. Glazba nije izolirana od društva te na nju utječu mnogi drugi faktori među kojima su ekonomski i socijalni, a upravo posljednje istraživačko pitanje (*d*) želi tu povezanost prikazati putem stanja na lokalnim razinama Visa i Komiže kroz demografske, gospodarske, povijesne i druge zadatosti.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Studija slučaja

Temu ovoga rada pristupa se iz okvira dviju znanstvenih disciplina, etnomuzikologije i sociologije. Kvalitativna metodološka orijentacija dominantna je u etnomuzikologiji i predstavlja njezin temelj, dok je u sociologiji ona drugi mogući pristup uz kvantitativnu metodu. Kvalitativni pristupi u humanističkim i društvenim znanostima temelji su na kojima se gradi spoznaja o složenim, prošlim i suvremenim, kulturnim i društvenim procesima, odnosima, pojavama i sustavima (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić, 2016: 7). Jedna od kvalitativnih metoda korištena u ovome radu je studija slučaja kojom se deskriptivnim putem želi približiti svakodnevni i stvarni životni kontekst glazbe kao elementa održivosti u otočkoj zajednici. Uzimanje u obzir više izvora kojima se pristupa dubinskim uvidom, pruža dublje razumijevanje određenog lokaliteta, analizirajući određeni slučaj. Parafrazirajući Tonković i Zlatar (Denzin: 1989, prema Tonković i Zlatar, 2014: 259/269) brojni radovi tematike održivog razvoja odabiru ovakav metodološki pristup upravo iz netom spomenutih razloga (Mackelworth i Carić, 2010; Fraser *et al*, 2006; Scott, Park i Cocklin, 2000, prema Tonković i Zlatar 2014: 259/269).

3.2. Polustrukturirani intervju

Zbog produbljiivanja i provjere uvida u stvarni životni kontekst dobivenog početnim promatranjem, u radu je korištena metoda polustrukturiranog intervjua. Obje discipline iz kojih se pristupa ovome radu zastupaju ovu metodu. Sociološkim rječnikom, odabrani uzorak sudionika u intervjuima je neprobabilistički, što znači da je namjeran te odabran prema određenim kriterijima istraživačice. Glavni kriterij pri odabiru sugovornika bio je glazbena aktivnost (organizacijske, pedagoške ili sudioničke prirode) i poznavanje glazbenog života otoka. Tehnike provedbe intervjua bile su licem-u-lice, telefonskim putem i e-mailom, zavisno o dostupnosti sugovornika. Ukupan broj intervjua bio je sedam, od čega pet intervjua

sa sugovornicima iz Komiže, a dva sa sugovornicima iz Visa. Svi sugovornici su stanovnici tih mjesta, većinom doseljenici¹, a njihovo djelovanje predstavlja različite načine sudjelovanja u glazbenim praksama i aktivnostima tih mjesta i otoka. Odobrili su korištenje svojih imena, godina i zanimanja u ovome radu pa ih redom i navodim. Sugovornici iz Komiže su: *Igor* (45) kao predsjednik udruge i predstavnik civilnoga društva Komiže, *Matea* (18) kao mlađa mještanka formalnog glazbenog obrazovanja, *Bogoljub* (57) kao direktor Turističke zajednice grada, *Jose-Dario* (62) voditelj klapa, glazbeni pedagog i profesor te *Ivan* (68) voditelj župnoga zbora, klapa i glazbeni pedagog. Sugovornici iz Visa su *Dominik* (25) voditelj Gradske glazbe, voditelj podmladka Gradske glazbe te profesor udaraljki u glazbenoj školi u Splitu i Visu te *Nina* (25) profesorica u srednjoj školi Glazbene umjetnosti i Hrvatskog jezika, u Dječjem vrtiću Vis voditeljica programa glazbenog vrtića, voditeljica Zbora Gradske glazbe Vis i podmladka Gradske glazbe Vis, orguljašica i voditeljica zbora u crkvi te voditeljica Memorijalne zbirke Ranka Marinkovića.

4. TEORIJSKO-KONCEPTUALNI OKVIR RADA

4.1. ODRŽIVI RAZVOJ

Pojam održivog razvoja ima više odrednica, pritom najviše upotrebljavanu odredila je Svjetska komisija (poznatija kao Brundtlandska komisija) za okoliš i razvoj² u dokumentu *Our common Future* 1987. godine (Brundtland i dr. 1987). Autori dokumenta održivi razvoj određuju sljedećim riječima: „održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolji vlastite potrebe”³ (Brundtland i dr. 1987: 43). Autorice Soini i Birkeland (2014) u radu u kojemu istražuju znanstveni diskurs o konceptu kulturne održivosti navode kako se definicija u širem smislu odnosi na unutargeneracijsku te globalnu jednakost i pravednost u raspodjeli resursa, socijalne pomoći i komunalnih usluga među generacijama (2014: 213). Koncept je doživio brojne kritike, ali se ipak zadržao kao relevantan te je počeo privlačiti sve veću pozornost u javnosti, znanosti i politici kao način budućih upravljanja resursima.

---

¹ Matea, Jose-Martini i Ivan jedini su koji su podrijetlom iz Komiže.

² World Commission on Environment and Development (WCED)

³ “development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”

Pojam se u početku oslanjao na ekološke i ekonomske dimenzije održivosti, odnosno mogućnosti nošenja sa zagađenjem te korištenjem prirodnih resursa (Starc, prema Zlatar i Tonković, 2014: 255/269). Slijedom razvoja znanstvenoga diskursa predloženo je uvođenje drugih segmenata održivosti koji bi trebali biti uključeni, prvenstveno ekonomske i socijalne (UNDPCSD, 1996; UNDSO, 2000; UNECOSOC, 2001, prema Zlatar i Tonković, 2014: 255/269), dok je kulturna dimenzija prepoznata posljednja. Danas je uvriježena podjela održivog razvoja na četiri temeljna stupa: ekološki, ekonomski, socijalni i kulturni.

4.1.1. ČETIRI STUPA ODRŽIVOG RAZVOJA

Počeci održivog razvoja izvire iz **ekološke** dimenzije koja je tada bila najviše zastupljena. Predstavlja „razvoj koji poštuje prihvatni kapacitet okoliša, odnosno sposobnost okoliša da podnese onečišćenje i iscrpljivanje prirodnih izvora“ (Starc, 1994: 73, prema Zlatar Gamberožić, Ursić i Vukić, 2021: 371). Druga dimenzija održivosti, ona **ekonomska**, podrazumijeva ostvarivanje gospodarskog rasta i učinkovitosti bitnih za zadovoljenje dugoročnih potreba materijalne, potrošne i socijalne sigurnosti. Zadovoljavajući stupanj ekonomske stabilnosti utječe i na ekološku dimenziju, tako da omogućuje rješenje ekoloških problema, ali i ulaganje u nove zelene tehnologije (Spangenberg, 2004) čime nastaje zelena ekonomija te bioekonomija, kombinirajući tako ekološke i društvene ciljeve kroz ekonomsku dimenziju (Soini i Birkeland, 2014: 213). Za razliku od ekološke i ekonomske dimenzije, **socijalna** dimenzija je prema autoricama Tonković i Zlatar do nedavno često bila zanemarivana te nedovoljno istražena (2014: 255/269). Uglavnom uključuje stopu zaposlenosti, stupanj obrazovanja, obuku, prihod, društveni kapital, društvenu sigurnost, komunikaciju između različitih aktera te njihovo ravnopravno sudjelovanje u planiranju. O njezinoj točnoj definiciji i indikatorima ne postoji konsenzus, ali prema Tonković i Zlatar autor Colantonio u radu Društvena održivost: recenzija i kritika tradicionalnih nasuprot novih tema i metoda ocjenjivanja (*Social sustainability: a review and critique of traditional versus emerging themes and assessment methods*), donosi sveobuhvatno određenje koje govori kako je socijalna održivost ona koja opisuje kako pojedinci, zajednice i društva žive jedni s drugima, postavljaju ciljeve razvojnih modela koje sami pokušavaju dostići, uzimajući u obzir fizičke granice njihovih mjesta te planet zemlju kao cjelinu (Colantonio, 2009: 872, prema Tonković i Zlatar, 2014: 255/269).

Jon Hawkes (2001) uvodi **kulturnu održivost** kao četvrti stup održivosti naglašavajući ulogu kulture u lokalnom planiranju. Prema istom autoru, kulturne vrijednosti oblikuju percepciju održivosti, s toga održivi razvoj mora sadržavati u sebi jaku kulturnu stabilnost sposobnu implementirati i iznijeti razvojne ciljeve (Hawkes, 2001). Williams navodi (1965) da kultura sadrži dokumentiranu kulturu povijesnih spomenika i baštine te kulturu svakodnevnog života lokalne zajednice. Određujući što bi kulturni stup u vidu održivosti značio, Tonković i Zlatar navode sposobnost da se očuva kulturni identitet uz omogućavanje promjena koje su u skladu s kulturnim vrijednostima (Miltojević i Ilić-Krstić, 2011: 35, prema Tonković i Zlatar, 2014: 255/269). Ovaj interes za kulturu unutar održivosti prema autoricama Soini i Birkeland (2014: 214) odražava volju za razumijevanjem novih uloga koje kultura može imati i ima unutar društva. 2014. godine Ujedinjeni narodi (2014: 2/6) donose izvješće o ulozi kulture u održivom razvoju u kojemu navode kako prepoznaju da „je kultura bitna djelatnost ljudskog razvoja, koja predstavlja izvor identiteta, inovacije i kreativnosti za pojedinca i zajednicu te da je važan čimbenik u socijalnoj uključenosti i iskorjenjivanju siromaštva, osiguravajući održiv gospodarski rast i vlasništvo nad razvojem procesa“⁴. Umjetnost i kultura omogućuju pojedincu da se uključi svojim djelovanjem u stvaranje održivog društva.

Kultura se pritom odnosi na sadržaj značenja ljudskih zajednica, simboličke obrasce, norme i pravila ljudskih zajednica (Soini i Birkeland, 2014: 214). Kulturu čini i umjetnost kao njezin produkt, a za potrebe ovoga rada izdvojila se glazbena umjetnost i njezine prakse kao predmet kulturne održivosti, koja prema Williamsu (1965) može biti dio kulture svakodnevnog života lokalne zajednice. S obzirom da ovaj rad promatra glazbenu kulturu jedne zajednice, ista će se odrediti etnomuzikološkim shvaćanjem toga termina kao ukupnim ljudskim djelovanjem putem glazbe, koja predstavlja ideje, ponašanje, artefakte i materijalnu kulturu, institucije i glazbene produkte (Tison, 2009b: 121).

4.1.2. GLAZBA I ODRŽIVOST: ETNOMUZIKOLOŠKI POGLED

Različite znanosti dale su svoj doprinos pitanju održivosti, a tom valu, uzimajući u fokus glazbu, pridružila se i etnomuzikologija. Povezujući svijet glazbe s dominantnom

---

⁴ „Recognizing that culture is an essential component of human development, that it represents a source of identity, innovation and creativity for the individual and the community and that it is an important factor in social inclusion and poverty eradication, providing for sustainable economic growth and ownership of development processes“.

paradigmom ekologije 20. st. naziva *ekosistem* koja promatra ne samo organizam već i cijeli kompleks fizičkih čimbenika koji tvore okoliš bioma (Tansley, 1935: 299, prema Titon, 2009b: 122) nastaju nova usmjerenja i pitanja disciplinskog pristupa glazbenim fenomenima i njihovim pojedinostima. Etnomuzikolog Jeff Todd Titon, predvodnik ovakvoga pristupa u disciplini (Schippers i Bendrups, 2015: 10), navodi kako je održivost usmjerena na resurse koji se smatraju ugroženima, na putu izumiranja, a glazba u tome nije iznimka (Titon, 2009b: 120). UNESCO-va *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*⁵ iz 2003. godine predstavlja prvi zajednički međunarodni napor da se umanjuje raširena prijetnja (Grant, 2010: 11), ali koja prema različitim autorima⁶ usprkos određenim pozitivnim koracima u prevenciji, zaštiti i podizanju svijesti o glazbenim praksama svijeta ima i nedostatke. Kritika takvome pristupu je fokus na određene glazbene žanrove koji se promatraju izolirano bez konteksta te isključivo u smjeru konzervacije i očuvanja. Strategija koja predstavlja „rješavanje problema na razini drveta, a ne šume“ (Grant, 2010: 11). Etnomuzikolozi stoga predlažu da se glazbi pristupi kao ekosistemu, predlažući termine *glazbeni svjetovi* (*worlds of music*, Titon, 2009b: 122) ili *glazbeni ekosistem* (*music ecosystem*, Schippers i Bendrups, 2015). Jeff Todd Titon sažima novi pristup sljedećim riječima:

„Trebali bismo krenuti prema novijim participativnim modelima, utemeljenim na znanju razvijenom u suradnji između upravitelja kulturne baštine i članova zajednice, sa širim ekološkim pogledom i ciljem prilagodljivog upravljanja koje odustaje od kontrole, prihvaća neizvjesnost, razumije dinamiku i prirodu ekspresivne kulture koja je usmjerena na osobu te koja umjesto gledanja prema zlatnom dobu u prošlosti, razvija fleksibilne politike koje omogućuju održivu budućnost“ (*Ibid.*, 2009b: 121)⁷ jer ako se „maknemo od diskursa baštine (nasljedstva) prema održivosti, izlazimo iz pitanja vlasništva i pitamo se umjesto toga *tko su upravitelji kulture?*“ (*Ibid.*, 135)⁸.

Elementi kojima će se glazbena održivost postići prema istom autoru jesu uspostava kulturnih i glazbenih prava i vlasništva, očuvanje i kruženje glazbe, unutarnja vitalnost glazbenih kultura i društvena organizacija njihovog glazbenog stvaralaštva, glazbeno

---

⁵ *Convention on the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*

⁶ Grant (2010), Titon (2009), Sheehy (1992), Schippers (2015)..

⁷ „We should move toward newer participatory models, based on knowledge developed in collaborations seeking consensus among cultural heritage managers and community members, with a broader ecological view and the goal of adaptive management that relinquishes control, accepts uncertainty, understands the dynamic and person-centered nature of expressive culture, and that instead of looking toward a golden age in the past, develops flexible policies that enable a sustainable future“

⁸ „If we move the discourse from heritage to sustainability, we step outside of ownership and ask instead "Who are the stewards of culture?“

obrazovanje i prenošenje istoga, uloga znanstvenika i onih koji su nositelji prakse u zajednici, nematerijalna kulturna baština, turizam i kreativna ekonomija, očuvanje naspram revitalizacije, partnerstva među kulturnim djelatnicima i čelnicima zajednice te dobro upravljanje glazbenim resursima (Titon 2009a: 5).

4.2. TEORIJA ODRŽIVOG RAZVOJA ZAJEDNICE

Interakcija četiri stupa održivog razvoja najbolje je vidljiva u konkretnoj situaciji na lokalnoj razini i to je razlog zašto autori navode da teorijski okvir održivog razvoja treba uzeti u obzir specifične kontekste geografskih i vremenskih razmjera (Lehtonen, 2014). Stoga je u obzir uzeta *teorija održivog razvoja zajednice* koju Bryant (1995: 180) definira kao „proces kojim zajednica pokušava utjecati na procese koji djeluju na različite aktivnosti u zajednici kako bi se poboljšala kvaliteta života stanovnika na trajan način kroz identificiranje i provođenje strategija koje su u skladu s okolišem, društveno i kulturno prihvatljive te ekonomski izvedive“⁹. Hamstead i Quinn (prema Tonković i Zlatar, 2014: 256/269) iznose središnje značajke teorije koje bi činile normativni okvir za praktičnu primjenu, a one su ekonomska raznolikost i samopouzdanje, socijalna pravda i osnaživanje zajednice, ekološka održivost, dok Tonković i Zlatar uzimajući u obzir važnost lokalne kulture predlažu kulturnu vitalnost mjesta kao četvrti dio održivosti, ali i kao onaj koji bi se trebao smatrati jednim od središnjih značajki teorije održivog razvoja zajednice.

5. SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA ODRŽIVOSTI OTOKA

„Otočje je svijet suprotnosti: miran i divlji, velik i mal, bogat i siromašan, sve u isto vrijeme, to je ono što je utjecalo na tradiciju i život ljudi koji žive na otocima.“¹⁰ (Kökar Culture, 2009, prema Baldacchino i Pleijel: 2010, 91)

Hrvatsko otočje drugo je po veličini ili po broju otoka u Sredozemlju (Nejašmić i Mišetić, 2006: 283). Zbog specifičnih izazova s kojim se otoci suočavaju često su karakterizirani kao „ranjiva“ mjesta. Ono što ih čini ranjivima jesu relativna izolacija, osjetljivo okruženje, velika ovisnost o sezonskim aktivnostima i vanjskim ulaganjima, malo

---

⁹ „a process by which the community attempts to influence the processes affecting various activities in the community in order to improve the quality of life of its residents in an enduring way through identifying and pursuing strategies that are compatible with the natural environment, socially and culturally acceptable and economically feasible“

¹⁰ “The archipelago is a world of contradictions: it is calm and wild, large and little, rich and poor, all at the same time, and this has had an effect on the traditions and the lifestyle of people living on the islands”

aktivnosti ili izvoznih proizvoda, niska administrativna autonomija i/ili slaba administrativna sposobnost, demografska nestabilnost te nezadovoljavajuća javna infrastruktura (Baldacchino i Pleijel, 2010: 89). Globalizacija, modernizacija i turizam ostavili su utjecaj na otočna područja. Modernizacija urbanih djelova poslije Drugoga svjetskog rata dovela je do velike depopulacije stanovništva jadranskih otoka (Zlatar Gamberožić, 2021: 2). Ljudi su se selili potaknuti ekonomskim razlozima (industrijalizacija kopna, deagrarizacija, poljoprivredna prenaseljenost, kriza pojedinih poljoprivrednih djelatnosti te monokultura) i političkim uzrocima (politička emigracija) (Lajić i Mišetić, 2013: 169). Stoga nije slučajnost da su otoci naslabije naseljena područja (Friganović, 1962: 37, prema Zlatar Gamberožić, 2021: 2).

*Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske*¹¹ navodi prednosti obalnih područja i otoka među kojima su čisto more, relativno malo zagađivača te velika biološka raznolikost, dok su problemi gospodarsko i demografsko propadanje uzrokovano depopulacijom, to jest smanjenjem radno aktivnog i fertilnog stanovništva. Drugi problemi otoka jesu prekomjerni izlov ribe, nedostatak infrastrukture za pročišćavanje gradskih i/ili industrijskih otpadnih voda te nekontrolirani razvoj turizma kojega prati prekomjerna izgradnja (Lay i Šimleša, 2012, prema Tonković i Zlatar, 2014: 257/269).

Dosadašnja sociološka istraživanja otoka prikazuju brojne sličnosti u razvoju otočkih zajednica, kao i njihove raznolikosti, a prema Tonković i Zlatar (2014: 257/269) većina se istraživanja bavila prvenstveno temom depopulacije. Sljedeće teme jesu kvaliteta života te migracije otočana, smjernice održivog razvoja gospodarstva i turizma te implementacija projekta održivog razvoja na otoke, dok istraživanje teorije održivog razvoja predstavlja dominantnu temu u istraživanjima. Sukladno raznolikosti otočkih zajednica i otoka, istraživači predlažu studije slučaja lokaliteta koje će ići u dubinu (Stubbs i Starc, 2007, prema *Ibid.*).

Razvoj otoka koji se događao u predtranzicijsko i tranzicijsko vrijeme, kojega su otežali manjak ljudskoga kapitala te depopulacija, otežalo je i napuštanje tradicionalnih aktivnosti poljoprivrede i ribarstva te zatvaranje prerađivačkih industrija (Tonković i Zlatar, 2014: 257/269). Pozitivni primjeri lokalnog razvoja otoka i otočne zajednice jesu one koje su postigle uravnotežen gospodarski razvoj utemelj na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, obnovi tradicionalne poljoprivrede te miješanoj ekonomiji koja uključuje stabilni turizam (Radinović, Par, Gugić, 2004). Državni dokumenti koji su prepoznali

---

¹¹ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html Pristup: 30. ožujka 2022.

specifične probleme otoka (*Nacionalni plan razvoja otoka 2021-2027* te *Zakon o otocima*) navode kao jedne od razvojnih ciljeva diversifikaciju otočnog gospodarstva u skladu s posebnostima otoka, prelazak na alternativne, dugoročne, održive i odgovorne oblike turizma na otocima¹², iako su hrvatski otoci sve to više turistički orijentirani. Iako turizam predstavlja veliki gospodarski doprinos zajednici, on nije spriječio opadanje broja stanovnika upravo iz razloga nedostatka ulaganja u infrastrukturu koja bi bila potrebna za ostanak mladih na otocima (Podgorelec i Klempić-Bogadi, 2013). Održivi razvoj otoka često je smatran prijetnjom razvoju politika masovnog turizma i kratkoročnih modela razvoja (Mackelworth i Carić, 2010, prema Tonković i Zlatar, 2014: 257/269) koje svode gospodarstvo otoka na monokulturu turizma. Ono što još stoji na putu uspješne provedbe projekata održivog razvoja otoka jesu administrativna podjela otoka na dvije ili više općina bez zajedničkoga planiranja i koordinacije, neučinkovite lokalne institucije te pretjerano politizirano donošenje odluka (Stubbs i Starc, 2007 prema, *Ibid.*).

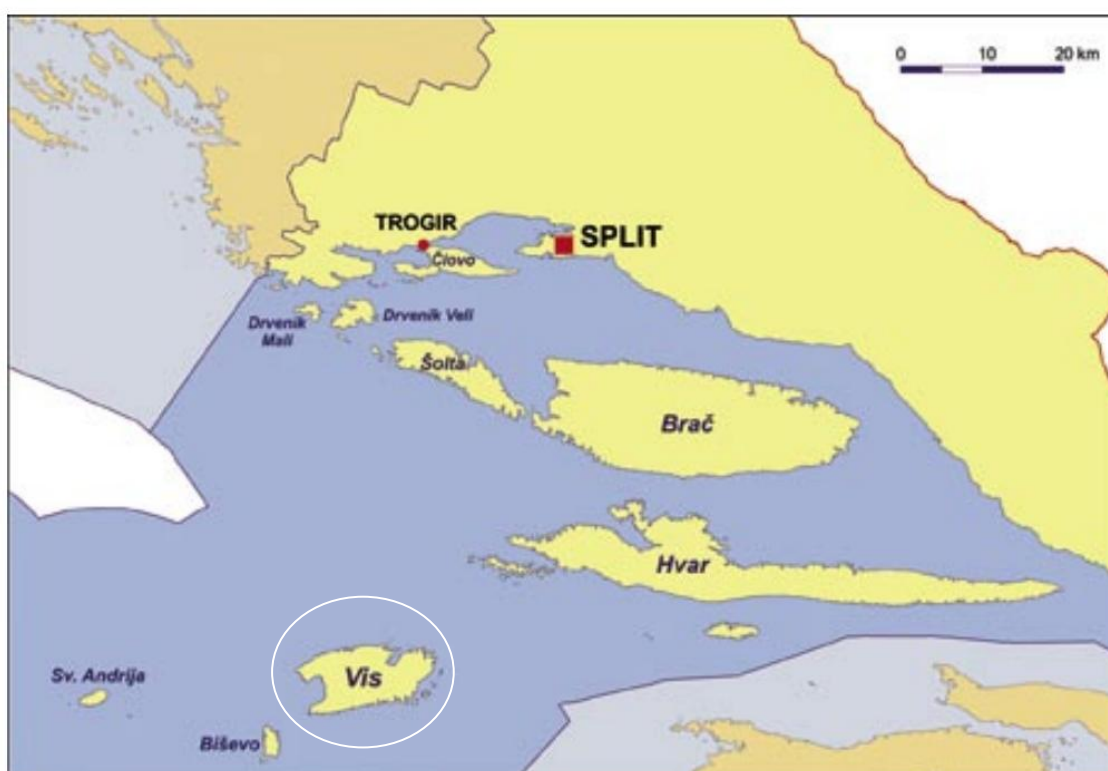
---

¹² <https://razvoj.gov.hr/hrvatski-otoci/4213> Pristup: 20. svibnja 2022.

6. OTOK VIS

„Na sri' kulfa si, mora Jadranskog.“¹³

Otok Vis, u prošlosti poznat kao najvažnija grčka kolonija na tlu Hrvatske pod nazivom *Issa*¹⁴ pripada srednjodalmatinskoj otočnoj skupini. Od najbližega kontinentalnog kopna udaljen je 44 km (Vinišće kod Trogira), a prema domaćim mjerilima pripada u tzv. vanjske ili pučinske otoke (Nejašmić i Mišetić, 2006: 285).

Slika 1 Geografski smještaj otoka Visa u srednjodalmatinskoj regiji (izvor: Nejašmići Mišetić, 2006: 286)

Stupanj izoliranosti pojedinih otoka ovisi o udaljenosti otoka od obale i o postojećim prometnim vezama s urbanim središtima na obali. U slučaju otoka Visa “rubni” je geografski položaj došao do punog izražaja. Do Splita, najbližega velikog obalnog centra koji ima ulogu regionalnog i makroregionalnog središta, udaljenost iznosi 55 km, što ne predstavlja veliku

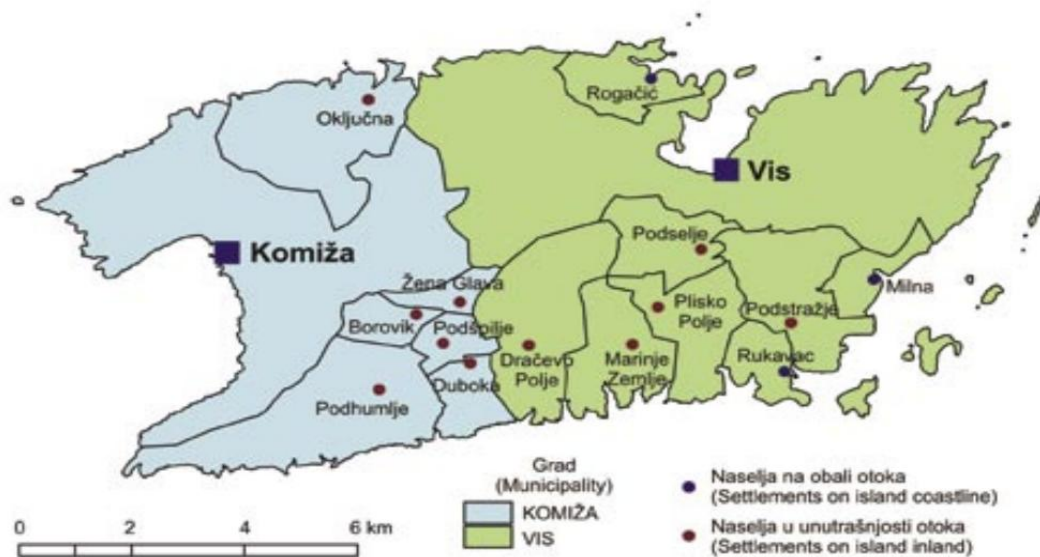
¹³ „Na sred pučine si, mora Jadranskog.“

<https://www.gradvis.hr/povijest-i-kulturna-bastina/> Pristup: 20. svibnja 2022.

¹⁴<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64802> Pristup: 10. svibnja 2022.

udaljenost, ali je značajna zapreka boljoj dostupnosti središta na obali. Trajektna linija koja spaja otok s kopnom prometuje cijelu godinu, iako je ovisna o vremenskim prilikama, a putovanje traje najmanje dva sata i trideset minuta.

Dva najveća naselja otoka, Vis i Komiža, nastala su i razvila se na najpogodnijim mjestima, u dnu velikih zaljeva, u kojima živi 93% ukupnog stanovništva otoka (Nejašmić i Mišetić, 2006: 289). Postojeća društvena infrastruktura ovih naselja zadovoljava tek primarne potrebe otočnog stanovništva, zbog kojih se ono oslanja na Split, što nedvojbeno pridonosi izoliranosti otoka, njegovu društveno-gospodarskom zaostajanju i iseljavanju stanovništva (*Ibid.*, 290).

Slika 2 Naselja otoka Visa (izvor: Nejašmić i Mišetić, 2006: 289)

Prema prvim rezultatima popisa stanovništva iz prethodne 2021. godine ukupan broj stanovnika otoka iznosio je 3 369¹⁵, dok je grad Vis brojio 1 608 stanovnika, a Komiža 1 280.¹⁶

¹⁵ Općina Komiža (Biševo, Borovik, Duboka, Komiža, Oključna, Palagruža, Podhumlje, Podšpilje, Sveti Andrija, Žena Glava) broji 1 411 stanovnika, općina Vis (Dračevo Polje, Marije Zemlje, Milna, Plisko Polje, Podselje, Podstražje, Rogačić, Rukavac, Vis) 1 958.

¹⁶ <https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/> Pristup: 25. travnja 2022.

Tablica 1 Promjena broja stanovnika otoka Visa u razdoblju 1900.-2001. (po popisnim godinama) (izvor: Nejašmić i Mišetić, 2006: 291)

Godina	Broj stanovnika
Year	Number of inhabitants
1900.	9 650
1910.	9 810
1921.	9 511
1931.	8 496
1948.	7 230
1953.	7 643
1961.	6 834
1971.	4 970
1981.	4 090
1991.*	3 856
2001.*	3 566

Prethodna tablica prikazuje kretanje stanovništva otoka Visa koje svjedoči dominantnom opadanju njegova broja, uključujući i podatak iz 2021. godine koji nije naveden u tablici. Depopulacija je na ovome otoku generirana zaostajanjem u društveno-gospodarskom razvoju te izravno uzrokovana stoljetnim iseljavanjem. Autori Nejašmić i Mišetić (2006: 285) navode kako „je zbog nekih geografskih i drugih posebnosti Vis doživio najizrazitiju depopulaciju među petnaestak većih hrvatskih otoka“. Najveći broj stanovnika popisan je 1910. godine, kada je Vis bio jedan od najgušće naseljenih dalmatinskih otoka. Nejašmić i Mišetić (2006: 294) dijele iseljavanje otoka Visa u dvije faze: prva je do Drugoga svjetskog rata kad se stanovništvo iseljavalo u prekomorske zemlje, a druga poslijeratna u kojoj jača unutrašnja migracija, poglavito odlazak u Split i druge centre na kopnu. Autori procjenjuju broj od 5 500 stanovnika koji su emigrirali s otoka u prvoj polovici 20. st. pretežito u SAD, Južnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland. Najpoznatija je iseljenička enklava Komižana u San Pedru, gdje su se nastavili baviti ribarstvom te uvelike unaprijedili tu gospodarsku granu u Kaliforniji (*Ibid.*, 2006: 295).

Kroz dugu povijest, zbog isturenog i pučinskog položaja, otok Vis je imao važno geostrateško i vojno značenje. U te prilike koristili su ga Englezi početkom 19. st. te Austro-ugarska Monarhija čijim raspadom otok dolazi pod vlast Kraljevine Italije, a zatim i Kraljevine SHS. U vrijeme Drugoga svjetskoga rata otok opet ima važnu ulogu kad 1941. dolazi pod vlast Italije, da bi nakon njezina pada 1943. otok preuzela partizanska vlast. Na Visu je bila smještena saveznička vojna zračna luka, a od 1944. djelovao je kao središte

partizanske vlasti i savezničkih vojnih misija.¹⁷ U socijalističkoj Jugoslaviji, zbog njegova strateškoga položaja, na otoku je sagrađeno više od 30 vojnih objekata (bunkera, tunela i skloništa), a do 1989. bio je zatvoren za strances iznimkom kraćeg razdoblja (1968. - 1975.). To je bitno utjecalo na društveno-gospodarsko zaostajanje otoka, a posljedično i na nepovoljne demografske procese (Nejašmić i Mišetić, 2006: 287). Jugoslavenska vojska napustila je Vis tek 1992. godine od kada se otok otvara za turizam i uslužne djelatnosti.¹⁸

Djelatnosti kojima su se stanovnici otoka kroz povijest tradicionalno bavili jesu vinogradarstvo, ribarstvo, poljodjelstvo i stočarstvo. Unutrašnja mala naselja otoka živjela su uz poljodjelstvo i stočarstvo, dok je grad Vis živio uz obradu vinove loze, a Komiža se u nedostatku plodnog zemljišta orijentirala se na more i ribolov. Početkom 20. stoljeća Komiža je postala glavnim središtem ribarstva čitave Dalmacije. Ribari otoka Visa, a poglavito Komiže bili su na glasu po svom iskustvu i umijeću (Nejašmić i Mišetić, 2006: 296). 1923. godine djelovalo je sedam pogona za preradu srdele u Komiži (tvornica Neptun). Mještani otoka, za razliku od drugih dijelova Dalmacije, od 1990-ih godina 20. st. se počinju baviti maslinarstvom.

S obzirom na dugu povijest još iz antičkoga vremena i prethodno spomenute društvene zaokrete, otok Vis ima značajnu kulturnu materijalnu i nematerijalnu baštinu. Neka od njih jesu sakralni objekti, civilne i vojne kule i utvrde, ljetnikovci i palače velikaških obitelji, podmorski arheološki lokalitet otoka, antički arheološki lokaliteti, muzejska zbirka grada Visa koja predstavlja zbirku najbogatijih i najznačajnijih starogrčkih spomenika u Hrvatskoj, specifičan viški cokavski jezik itd. (Brezec, 2019: 49).¹⁹ Na području Komiže Ministarstvo kulture je tako registriralo 25 kulturnih dobara, a na području Visa 45²⁰.

---

¹⁷<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64802> Pristup: 25. travnja 2022.

¹⁸<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64802> Pristup: 25. travnja 2022.

¹⁹ Za više informacija pogledati dokument razvojne strategije grada Visa na linku https://www.gradvis.hr/wp-content/uploads/2021/02/RAZVOJNA-STRATEGIJA-GRADA-VISA-2021_2027-6.pdf te diplomski rad Brezec 2019.

²⁰<https://registar.kulturnadobra.hr/#/> Pristup: 29. svibnja 2022.

6. 1. Glazbeni život otoka

Kako bi se razumjela sadašnja situacija po pitanju glazbe kao baštine otoka, prikazat će se glazba koja je nekad postojala, glazba koja je prisutna u velikoj zavisnosti o ljudskim potencijalima te ona glazba koja živi i dalje. Tri kategorije mogle bi se opisati i ovim riječima: glazba koja se pokazala neodrživom, glazba čija je održivost pod prijetnjom te glazba koja se dugoročno pokazala najodrživijom.

Glazbena praksa otoka Visa koja je nekada postojala zasigurno je i ona tradicijska, posebice vokalna. O njoj svjedoče zapisi navedeni u poglavlju *Dosadašnja etnomuzikološka istraživanja*. Pojedini napjevi su i danas prisutni, ali znatno slabije, u pamćenjima starijih ljudi otoka, ali pritom ne možemo govoriti o živoj tradiciji. Ista se nije imala kako prenijeti dalje jer otok Vis nije imao folklorna društva te su se dogodile velike migracije u gradove i izvan otoka. Razlog nestajanja tradicijske glazbe možemo prepoznati u činjenici da je otok preferirao novije, gradske tradicije poput valcera u plesu te limene glazbe, nego li pučku tradiciju. Razgovori sa stanovnicima svjedoče o nekadašnjem postojanju glazbenih društava Komiže i Visa koja su njegovala različite tradicije. Početkom 20. st. Komiža je imala svoju gradsku glazbu, a za vrijeme druge Jugoslavije zbor za odrasle. Klapska društva koja su se ugasila jesu, iz Komiže: *Ženska klapa Gusarica* (nastala 1994., danas većinski neaktivna, vodio ih je Ivan)²¹, *Klapa Koluna*²² te iz Visa: *Ženska klapa Čapine* i *Ženska klapa Issa*. Navedene klape su tijekom svog postojanja nastupale po cijelom otoku i diljem Hrvatske te izvodile tradicionalne napjeve otoka u klapskim aranžmanima. Razloge gašenja klapskih sastava (poput klape *Issa* i klape *Gusarice*) saznajem od njihovih voditelja Jose-Daria i Ivana, koji leže u životnim promjenama kod članova sastava koje onda utječu na njihovo postojanje. U Komiži je postojao školski zbor kojega je vodio moj sugovornik Jose-Dario koji predaje glazbeni u Komiži i u Visu. Do prije pet godina zbor je često nastupao i izvan škole i okvira školskog programa, time obogaćujući lokalni glazbeni život. Prekid javnoga djelovanja zbora dogodio se u tijeku pandemije, a problem je bio i mali, promjenjivi broj djece u školi zbog kojega je bilo teško imati stabilan sastav.²³ U Visu je prije nekoliko godina postojala škola mandoline i gitare pod nazivom *Mareta*. Škola je imala organizirani mandolinski orkestar u

---

²¹<https://vis-central.com/poslovni/zenska-klapa-gusarica/> Pristup: 30. svibnja 2022.

²²Transkript intervjua Jose-Dario: „Koluna to je jedna klapa u stvari koja djeluje baš nekako onako u izvorno smislu riječi klapa, znaš, to su ovi stari pjevači koji pjevaju na taj tradicionalni način, onda se oni nađu ovako po rivi neformalno i to sve. Jedno vrijeme su bili onako kao ozbiljno, djelovali su kao klapa Koluna i imali su nastupe i okolo su nastupali po ovim događanjima kulturnim po otoku, ali onda su sad stali. Stali su, ali tu i tamo se nađu i onda zapjevaju ovdje po rivi kad se skupe i tako.“

²³Transkript intervjua Jose-Dario 14. lipnja 2022.

kojemu su svirali njezini učenici, a posljedice gašenja škole jesu bolesti i odlasci stručnoga kadra.

Unatoč većinski ugašenim klapskim sastavima, višeglasno klapsko pjevanje predstavlja glazbenu tradiciju koja se još uvijek održava i koja je zavisna o ljudskim potencijalima. Danas jedine aktivne klape na otoku jesu *Klapa Komiža* i *Muška klapa Liket* koju vodi Jose-Dario. *Klapa Liket* je do vremena korone imala 20 do 30 nastupa godišnje na otoku, a redovito je nastupala i u Domu za starije osobe u Visu.

Za razliku od nestalih glazbenih praksi o kojima saznajemo putem rijetkih prethodnih istraživanja, postoje i prakse o kojima svjedoči sačuvana materijalna baština, a takav primjer su orgulje u Visu i Komiži. Riječ je o baštini koja svjedoči susretu venecijanske i češke glazbene kulture na ovom otoku. U Komiži, u crkvi sv. Marije (lokalni naziv Gospa Gusarica), nalaze se najstarije orgulje na ovom području Dalmacije. Datiraju iz 1670. godine, a sagradio ih je poljski redovnik i orguljar Kilarović. U Komiži se još nalaze dvomanulane orgulje češkog graditelja s početka 19. stoljeća, a smještene su u crkvi sv. Nikole, nekadašnjeg benediktinskog samostana iz 11. st. (Muster). U gradu Visu nalaze se orgulje iz početka 19. st. u župnoj crkvi te u franjevačkom samostanu sv. Jerolima.²⁴ Revitalizacija i stavljanje u praksu orguljaške tradicije, zavisna je o ljudskoj domišljatosti i volji. Na inicijativu Višana i glazbenika, danas pokojnog glazbenog pedagoga Igora Darlića, pokrenut je *Festival orguljaške baštine otoka Visa*. Festival se je redovito održavao do ljeta 2019. godine i nakon preminuća njegova osnivača. Prošle godine nije održan te je udruga *Ars Issae*, koja je bila organizator, ugašena. Iz razgovora s lokalnim stanovnikom saznajem kako razlog tomu nije organizacijske prirode ili iz nedostatka sredstava, već nedostatak voljnoga aspekta od strane organizatora, unatoč uspješnosti festivala.

Tradicija koja je i danas prisutna u životu otoka jesu Kvarantore²⁵. Predstavljaju crkveni pučki običaj te je riječ o 40-satnom klanjanju u Komiži i Visu u danima od Cvjetnice do Velike srijede. Na otok su došle iz susjedne Italije. Jedan od glazbenih detalja iz iste tradicije je da i u Visu i u Komiži tijekom zajedničke ure klanjanja župni zborovi u arhaičnom prijevodu pjevaju *Smiluj mi se, Bože*, dok se u Visu za taj psalam upotrebljava latinski naziv

---

²⁴<https://vis-central.com/dogadanja/festival-orguljaskе-bastine-otoka-visa/> Pristup: 30. svibnja 2022.

²⁵ Dokumentarac o *Kvarantorama* u Komiži: <https://www.youtube.com/watch?v=nxTNbAI4TH0> Pristup: 29. svibnja 2022.

Miserere po prvoj latinskoj riječi tog psalma (Huljev, 2017: 134).²⁶ Niže u tekstu donešen je detaljniji prikaz glazbenog dijela Kvarantora.

Punim imenom Hrvatska gradska glazba Vis, rijedak je primjer glazbene baštine otoka Visa koja u kontinuitetu postoji dugi niz godina pa i stoljeća i koja se pokazala dugoročno održivom. Riječ je o amaterskom sastavu osnovanom davne 1848. godine (Vrsalović, 2010: 10). Šime Slavić, tajnik Glazbe i čovjek čijom je zaslugom sačuvan velik broj dokumenata i bilješki koji svjedoče o radu Glazbe, naveo je u jednom govoru kako je Glazba nastala pod utjecajem buđenja nacionalne svijesti te isticanja hrvatskog porijekla ondašnjeg otočkog stanovništva (*Ibid.*). U tadašnje vrijeme, ali i danas, Glazba (ili lokalno *Muzika*) nastupa na svim bitnim datumima u godini (primjerice dan grada, blagdani itd.). Srđana Vrsalović u diplomskome radu u kojemu je ispisala povijest Glazbe na temelju arhivskoga istraživanja, navodi kako je od samoga osnutka Glazbe uloga kapelnika bila najvažnija za rad i vitalnost ansambla, a za potrebe ovoga rada intervjuiran je njezin sadašnji kapelnik, Dominik. U intervjuu, Dominik mi je prenio priče starijih mještana Visa o značenju Glazbe za njih i njihove pretke. Višani su bili težaci koji su cijeli dan radili u polju, a onda su se navečer poslije posla oblačili u lijepa odijela i dolazili svirati u *Muziku*. Glazba je za njih tada imala funkciju zabave i popratnih sadržaja: „Primjerice sviranja sprovoda, sviranja fešti, vjenčanja, pa je bio nekakav zabavni bend pa to su se izlasci subotom svirali. Kak bi reko, to je bio taj neki centar muzike, znaš, nije bilo muzičkih škola onda“²⁷. Sjećanje nekadašnjeg značaja Glazbe svjedoči o načinu na koji su otočani bili aktivno uključeni u proizvodnju i održavanje lokalnog glazbenog života, koji je onda ujedno bio među ključnim sastojcima ukupnog društvenog života. Danas Glazba ne svira na sprovodima i vjenčanjima, ali kako je rečeno, svira na važnijim lokalnim blagdanima i praznicima.

---

²⁶ Riječ je o 51. psalmu iz *Knjige psalama* Staroga zavjeta.

²⁷ Transkript intervjuja Dominik 10. lipnja 2022.

6.1.1. Dosadašnja istraživanja glazbe otoka Visa

Etnomuzikološka istraživanja koja su zahvatila bilježenje glazbene tradicijske baštine ovoga otoka nisu brojna, ali svakako svjedoče njezinu postojanju te izmjenama u glazbenoj i društvenoj zbilji otoka. U digitalnom repozitoriju Instituta za etnologiju i folkloristiku pronašla sam četiri dokumenta, od čega tri rukopisa i jednu audio snimku, kao produkte etnografskih istraživanja na otoku Visu. Nastala su redom 1960-ih godina.

Knjiga koja nije dio IEF-a te nije riječ o „etnomuzikološkom istraživanju“ u užem smislu riječi, ali koja sadrži etnografsku građu o napjevima je zbornik pjesama franjevačkog redovnika Marina Oreba. Otac Oreb, rodom iz Vela luke na Korčuli dugi niz godina je boravio pri svojoj službi u Visu u samostanu sv. Jeronima. 1980-ih godina izdao je *Viške pjesmarice* u tri nastavka i jednu knjigu pod nazivom *Izbor štenja i obrednih i pučkih religioznih pjesama otoka Visa*. Pjesmarice su rezultat višegodišnjeg Orebovog sakupljanja pjesama i komunikacije sa stanovnicima, posebice iseljenicima otoka. „Želja je naša bila da se stare, lijepe pjesme ne zaborave, a ukoliko su to religiozne pjesme, da ne izumru, već da i nova pokoljenja mole onako kako su molili njihovi djedovi predašnjih generacija“ (Oreb, 1985: 5). Pjesmarice donose tekstove pjesama svjetovnog sadržaja, religioznog te autorske pjesme viških pjesnika. Melodije uglazbljenih stihova nisu iznesene niti se u Orebovim pjesmaricama o tome piše. Neke zapisane pjesme mogu se i danas čuti u životu otočana, primjerice božićne kolende.

Prvi među rukopisima iz Instituta je rad naslova *Narodne pjesme otoka Visa, 1962.*²⁸. Predstavlja izvješće s terenskog rada književnika, filologa i suradnika Instituta, Olinka Delorka²⁹. Delorko je takvim istraživačkim radom prošao područja od otoka Premude na sjeveru do Molunta u Konavlima na jugu. Navedeno izvješće ne sadrži notne transkripcije, ali sadrži opise konteksta izvođenja glazbe i tekstove napjeva. Tako u dijelu predgovora nalazimo važne kontekstualne podatke o narodnoj pjesmi otoka Visa. One kazuju o prigodi za koju se je pjevala (berba, rad u polju), navodi imenom i prezimenom glavne kazivačice narodne pjesme otoka te načine na koji se je prenosila pjesma. Jedan od načina je taj da su žene iz niže klase, dok su radile u poljima i vinogradima bogatih obitelji, učile pjevati žene iz obitelji kod kojih su dolazile raditi (Delorko, 1962: 3). Zapisana pjesma u ovome rukopisu iz Komiže pod nazivom „Da bi Bog da da procvate roža“ i danas je dio baštine otoka. Klapa

²⁸<https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=i&id=69436>Pristup 13. lipnja 2022.

²⁹<https://www.ief.hr/znanstvenici/zasluzni-znanstvenici-ibivsi-djelatnici/olinko-delorko/>Pristup 13. lipnja 2022.

Komiža izvodi ju kao dio svojega repertoara, ali s nešto izmijenjenim nazivom „Da Bog dade da procvate ruža“. Delorko je u svom posjetu Visu 1962. posjetio grad Vis, grad Komižu te naselja Rogačić i Podšpilje.

Ivan Ivančan, etnokoreolog i koreograf, djelatnik Instituta, posjetio je otok Vis 1966. godine. Riječ je o neobjavljenom rukopisu, također izvješću s etnografskog terenskog rada s naslovom *Folklor otoka Visa*. Kao etnokoreolog u svom posjetu otoku bio je zainteresiran zabilježiti plesove i plesne običaje otoka Visa u mjestima Visa i Komiže. Tako ovaj rukopis svjedoči o plesovima otoka, ali donosi i zanimljive podatke o glazbi koja je bila prisutna na otoku na početku i sredini 20. stoljeća. Ivančanovi kazivači svjedoče kako na otoku nije bilo ni u to vrijeme niti ranije folklornih skupina čemu je i danas tako. Sukladno tomu, tradicija plesanja kola ovdje nikada nije bila prisutna. Plesovi koji su se plesali jesu urbane provenijencije (najzastupljeniji su valcer, polka, mazurka). Ivančan bilježi da su u Visu na početku 20. st., u organiziranim društvima pučke prosvjete, postojali tamburaški sastavi koji su izvodili glazbu (1966: 18). U Komiži su zabilježeni zanimljivi podaci iz toga vremena koji iz današnje perspektive svjedoče promjenama, pa i trajnom nestajanju nekih praksi. Ivančanov kazivač svjedoči o tradiciji naricanja koju je u Komiži izvodila obitelj pokojnika, a ne profesionalne žene koju su inače bile plaćene za tu dužnost. Tradicija naricanja odavno nije prisutna na otoku. Kazivač navodi kako je „Komiža uvijek živjela jednim intezivnim društvenim životom“ (1966: 57) što danas za to mjesto ne možemo reći. Upravo suprotno. Još jedan zanimljiv podatak je onaj koji navodi da je Komiža imala svoju gradsku glazbu na početku 20. st. i nešto kasnije³⁰ koja je pratila pokladna događanja i organizirana plesanja.

Dva rada čiji sadržaj nije bio dostupan u vrijeme pisanja ovoga rada jesu *Dječje pjesme i igre* rad *Etnološka i folklorna građa otoka Visa*. Prvi je audio zapis dječjih pjesama i igri Visa i Komiže, nastao 1979. i 1981., a istraživačica je bila Zorica Rajković.³¹ Drugi rad je nastao 1965., a istraživač je Josip Miličević, etnolog i djelatnik Instituta³². U svom posjetu otoku bio je u Komiži i Visu te u manjim mjestima u unutrašnjosti otoka (Podhumlje, Žena Glava, Oključna, Podstražje). Pregled i usporedba iznesene građe ostaje zadatak za neka buduća istraživanja.

---

³⁰ 1966. godine kad je nastalo ovo izvješće već nije bilo Gradske glazbe u Komiži.

³¹<https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=i&id=76021>Pristup 13. lipnja 2022.

³²<https://www.ief.hr/znanstvenici/zasluzni-znanstvenici-ibivsi-djelatnici/josip-milicevic/>Pristup 13. lipnja 2022.

6.2. KOMIŽA

6.2.1. Ekonomska i socijalna „karta“ mjesta

Komiža je malo mjesto na jugo-zapadnoj strani otoka, okrenuto prema Italiji. Prema posljednjim podacima stanovnika ima 1 280 žitelja.³³ Riječ je o gradiću s dugom ribarskom tradicijom koja je utjecala na sveukupan život mjesta, a koja se ogleda i danas u djelatnosti, arhitekturi i kulturi mjesta. Ribarska djelatnost seže sve do kraja 16. stoljeća kad Komiža postaje središte ribarstva otoka Visa, a komiški ribari svojim brodicama gospodare Jadranom te trguju ribom sa susjednom obalom.³⁴ Svjedok dugoga niza ribarske tradicije je i tvornica od sedam pogona Neptun, otvorena 1 870. Ona je bila centar prerađivačke industrije ribe (srdela i incuna) ovih prostora te je glasila za najstariju riboprerađivačku tvornicu na Sredozemlju³⁵. Othranila je mnoga usta Komiže i otoka te privukla mnogobrojne stanovnike, posebice žene iz dalmatinskog zaleđa koje su ostajale na otoku zasnivajući obitelj. Tvornica se u stečajnom stanju zatvorila 2003. godine, a mjesto se napuštanjem jugoslavenske vojske sve više orijentiralo na turizam i uslužne djelatnosti. Današnje pretežite djelatnosti mjesta jesu poljoprivreda, vinarstvo, ribarstvo, pomorstvo i turizam³⁶. Prema indeksu razvijenosti³⁷ Komiža nosi indeks od 101, 499, što s obzirom na indeks 100 koji se računa kao prosječni prag razvijenosti³⁸, spada pod nešto iznad prosjeka razvijeno područje. Prema *Strategiji razvoja pametnog grada*³⁹ statistički podaci pokazuju kako Komiža nema veliki udio u gospodarstvu Splitsko-dalmatinske županije, čemu prema *Strategiji* doprinosi prvenstveno prostorno ograničenje i prometna nepovezanost Grada kao i zatvaranje netom spomenute tvornice za preradu ribe (2021: 19).

Stanovništvo se svake godine sve više smanjuje, čemu svjedoči i niže navedena tablica iz koje se iščitava kako je u Komiži skoro tri puta više umrlih nego li rođenih.

³³<https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/Pristup> 20. travnja 2022.

³⁴<http://www.komiza.hr/wp-content/uploads/2021/05/Strategija-razvoja-pametnog-града-Komi%C5%BEa-pametn-grad.pdf>Pristup 13. svibnja 2022.

³⁵<https://spasimobisevo.org/fabrika-neptun-vrijedna-industrijska-arhitektura/>Pristup 13. svibnja 2022.

³⁶<http://www.komiza.hr/wp-content/uploads/2021/05/Strategija-razvoja-pametnog-града-Komi%C5%BEa-pametn-grad.pdf>Pristup 13. svibnja 2022.

³⁷ Pokazatelji razvijenosti na temelju kojih se izračunava indeks jesu:

1. stope nezaposlenosti,
2. dohotka po stanovniku,
3. proračunskih prihoda jedinica lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku,
4. općega kretanja stanovništva,
5. stope obrazovanosti,
6. indeksa starenja.

³⁸<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>Pristup 17. travnja 2022.

³⁹<http://www.komiza.hr/wp-content/uploads/2021/05/Strategija-razvoja-pametnog-града-Komi%C5%BEa-pametn-grad.pdf>Pristup 13. svibnja 2022.

Tablica 2 Broj živorođenih i umrlih u Komiži, te kretanje stanovništva u razdoblju od 2011.-2019. (izvor: Državni zavod za statistiku)

Godina	Broj Živorođenih	Broj umrlih	Ukupno doseljeni	Ukupno odseljeni	Procjena Stanovništva
2011.	10	32	48	17	1534
2012.	11	27	31	28	1521
2013.	10	22	66	33	1542
2014.	14	35	59	24	1556
2015.	8	28	22	34	1524
2016.	6	27	40	43	1500
2017.	10	26	62	48	1498
2018.	12	30	41	32	1489
2019.	8	31	45	27	1484

Orijentiranost Komiže na turizam pokazuju niže navedene tablice sa kontinuiranim rastom smještajnih jedinica i brojem dolazaka s ukupnom brojkom od 19 343⁴⁰ posjetitelja što s obzirom na stalan broj stanovnika mjesta (1 280) predstavlja uvećanje broja ljudi u ljetnim mjesecima za nekoliko puta.

Tablica 3 Osnovni pokazatelji turizma od 2016. do 2019. godine (izvor: Apsolon strategija d.o.o.⁴¹)

Kategorija	Godina			
	2016	2017	2018	2019
Broj smještajnih jedinica	604	665	723	716
Broj postelja	1551	1715	2397	1899
Broj dolazaka	16356	18100	19151	19343
Broj noćenja	112292	122801	113206	115415

6.2.2. Glazbena „karta“ mjesta

Istraživačka pitanja *koliko je glazbenih događanja kroz dvanaest mjeseci te koji su oblici organiziranja i institucionalizacije glazbe* bit će smjernice za oblikovanje ovoga poglavlja i prikaz stanja u Komiži.

⁴⁰ Podatak iz 2019. godine

⁴¹<http://www.komiza.hr/wp-content/uploads/2021/05/Strategija-razvoja-pametnog-grad-a-Komi%C5%BEa-pamet-an-grad.pdf>Pristup 13. svibnja 2022.

6.2.2.1. Koliko je glazbenih događanja kroz dvanaest mjeseci?

U radu je za razmatranje po pitanju zastupljenosti glazbenih događanja uzeto razdoblje od dvanaest mjeseci, tj. godine dana, od lipnja 2021. do lipnja 2022. godine. Razlog tomu je da to razdoblje predstavlja vrijeme mogega prebivanja na otoku, u mjestu Komiža, što znači da i u nedostatku zapisanih i dostupnih izvora o događanjima osobno mogu posvjedočiti svojim iskustvom i saznanjima o istome pitanju.

Gotovo sva glazbena događanja u Komiži zbilja su se za vrijeme ljetnih mjeseci (od lipnja do listopada 2021. godine) kao dio turističke ponude mjesta koje je organizirala Turistička zajednica grada. Riječ je o svega pet koncerata⁴², s prvim koncertom u srpnju, a posljednjim u listopadu. Šesti koncert koji nije organizirala Turistička zajednica je jedan samostalni koncert klape Komiža.

Neslužbene glazbene svirke (otprilike njih pet, kao „živa glazba“) održale su se u ljetnim mjesecima kao dio ponude restorana *Fabrika* te jedna svirka kao dio ponude kafića na javnoj plaži Kamenice.

Još jedan glazbeni događaj je *Goulash disco festival* koji se u Komiži održava od 2013. godine. Mjesto organizacije jesu plaža Kamenice i susjedna nudistička uvala. Ovoga ljeta 2021. godine bio je deveti festival po redu, a održao se od 8. do 12. rujna. Festival na otok dovodi alternativnu glazbenu scenu i njenu publiku.⁴³ Stavovi mještana o održavanju ovoga festivala u Komiži su podijeljeni. Razlozi onih negativnih su načini zabave sudionika koje mještani navode, a oni su konzumacija i donošenje opojnih sredstava te kampiranje na mjestu nepredviđenim za to. Riječima jednoga mještana: „anarhija za koju uporno upozoravam komiške vlasti da će se dogoditi nešto loše“. Festivalne godine 2021. su tako na festivalu preminule dvije osobe, jedna u nezgodi pri padu, a druga prilikom predoziranja. Pozitivni komentari su onih mještana i otočana koji inače prate takvu scenu te onih koji smatraju da ovaj festival ipak donese određeni pozitivan sadržaj u mjesto, primjerice radionice (satovi *yoge*, satovi plesa..) koje organizira u gradu.

Nakon ljetnih mjeseci, jedini sljedeći događaj bio je koncert na trgu *Škor* na staru godinu (31. 12. 2021.) kao dio adventske ponude Komiže. Tom prigodom nastupio je bend *Two Tanjos* iz Splita izvodeći domaće i strane hitove iz žanra popularne glazbe.

---

⁴²<https://www.tz-komiza.hr/dogadanja>Pristup 13. svibnja 2022.

⁴³<https://www.goulashdisko.com/>Pristup 7. lipnja 2022.

Osim glazbenih događanja kojima je glazba u središtu fokusa, jedan od načina pružanja glazbenog iskustva u mjestu je glazba koja se sluša u kafićima i restoranima. Postoji razlika u zimskim i ljetnim mjesecima jer većina takvih mjesta radi sezonski⁴⁴, dok u zimskome periodu u Komiži ostane otvoreno četiri kafića te jedan restoran. U ljetnim mjesecima većina ih pušta glazbu s radija, a nekolicina unaprijed složene liste pjesama (primjerice restorani Fabrika i Hum koji su prošlo ljeto organizirani i nekoliko *jazz* svirki). U kafićima koji ostaju raditi preko zime samo se u jednome pušta glazba, ponekad s radija, a ponekad složena lista pjesama dalmatinskih izvođača (primjerice diskografija Olivera Dragojevića). Restoran koji radi cijelu godinu po ljeti većinom pušta klape, a zimi televizijske glazbene programe (*Cmc*). U ljetnim mjesecima mjesto konzumiranja glazbe je i spomenuti *beach bar Lunatic* na javnoj plaži Kamenice koji svakoga vikenda organizira *partyje* elektronske glazbe dovodeći različite DJ-eve. Od 1994. u Komiži postoji i lokalni radio, *Nautic radio Vis*. U razgovorima sa stanovnicima Komiže nisam saznala za postojanje radija te sam dojma kako se rijetko sluša. Neki od njih nisu znali postoji li radio još uvijek. Radio stanicu nije moguće pronaći *online*, ali je vidljivo kako unatoč slabijem angažmanu, uz standardne glazbene minute ima program u kojemu se bavi aktualnim društvenim i političkim temama Komiže (primjerice prijepori oko gradnje novoga hotela)⁴⁵. Glazbu cijele godine izvodi i župni zbor u crkvi, nedjeljom i na važne svece preko tjedna, o čemu se govori u sljedećem poglavlju.

Prethodno navedeno svjedoči o iznimno malome broju glazbenih događanja unutar godine dana, to jest o njezinoj slaboj prisutnosti i dostupnosti, ali i raznolikosti. Možemo govoriti o gotovo nepostojećem javnom glazbenom životu Komiže. Isto tako možemo zaključiti kako je glazbeni život u Komiži ovisan o sezonalnosti, s naglaskom u ljetnim mjesecima kao dijelom turističke ponude grada turistima.

---

⁴⁴ Od svibnja do početka listopada radi jedanaest restorana, jedan *fast food* bar, jedna slastičarnica te jedanaest kafića.

⁴⁵<https://www.youtube.com/watch?v=BatxqZCniz4> Pristup 20. srpnja 2022.

6.2.2.2. Koji su oblici organiziranja i institucionalizacije glazbe?

Sadašnji oblici organiziranja glazbe u mjestu Komiža jesu formalne⁴⁶ i neformalne⁴⁷ prirode. Na kraju poglavlja spomenut će se i određena neformalna muziciranja koja se pojavljuju u Komiži, koja nisu stalna.

Jedini primjer aktivne formalne organizacije u Komiži je *Klapa Komiža*. Nastala je 1997. godine te uz stanku od četiri godine i danas djeluje, iako manje aktivno nastupajući. U ovih godinu dana klapa je imala svega jedan već spomenuti koncert u Komiži, u crkvi Gospe Gusarice. U razgovoru s Jose-Dariom, glazbenim pedagogom i voditeljem *Klape Liket*, saznajem kako je riječ o mješovitoj klapi koja je odlazila na Omiški festival, izdala dva CD-a i koju on karakterizira kao onu koja je „ovako ozbiljnije radila“⁴⁸.

Grupa neformalne glazbene organizacije u Komiži je crkveni župni zbor. Postoji dugi niz godina i trenutno ga vodi glazbeni pedagog Ivan. Zbor, kao svaki crkveni zbor, važan je dio liturgijskog slavlja pa tako osim nedjeljama pjeva na dane svih većih svetaca crkvene kalendarske godine. Ivan je Komižanin, a zbor vodi šest godina. Sastaju se jednom tjednom na probama, a članova je trenutno desetak dok ih je prije bilo i više. Na pitanje izvodi li zbor napjeve koji predstavljaju crkvenu komišku tradiciju Ivan navodi kako napjevi *Klanjamo se tebi Kriste* i *Svetotajstvu*, koji se tradicionalno izvode na spomenute Kvarantore, „predstavljaju dio bez kojih Kvarantore ne bi bile Kvarantore“⁴⁹. Uz svetkovinu sv. Nikole (Mikule) kada se po običaju pali brod ispred glavne crkve sv. Nikole (lokalnim nazivom *Muster*), Kvarantore predstavljaju jednu od najvažnijih kulturnih tradicija mjesta. U poglavlju Glazbeni život otoka navedeno je kako je riječ o 40-satnom klanjanju pred Presvetim (izloženom hostijom u Pokaznici). Sam obred je čin izlaganja Presvetog Oltarskog Sakramenta. Ukrašavanje oltara u Komiži za vrijeme Kvarantora i danas se odvija bez novijih izmjena. Na dogovoreni dan u tjednu prije Cvjetnice skupina muškaraca i žena postavlja po uobičajenom rasporedu ukrase na glavnom oltaru. Uz crvenu robu, koja u liturgiji označava boju muke, prekrivaju se zidovi svetišta, luk nad ulazom u svetište, drvena konstrukcija za svijećnjake i dijelovi oltara, gdje se stavlja veliki broj svijećnjaka, tron, anđeli i kruna.

---

⁴⁶ Organizacija u kojoj su ustanovljeni ciljevi udruživanja i kolektivnog djelovanja, a organizacija je navedena u službenim dokumentima, primjerice kao udruga.

⁴⁷ Organizacije koje nastaju spontano među članovima organizacije dijeljenjem zajedničkih prostora i zadataka te nisu navedene ni u jednoj vrsti dokumenta ili memoranduma.

⁴⁸ Transkript intervjua 14. lipnja 2022.

⁴⁹ Transkript intervjua 15. lipnja 2022.

Tijekom zajedničke ure klanjanja gori više od 120 voštanica u prostoru ispunjenom brojnim cvijećem.

Slika 3 Kvarantore u Komiži u crkvi sv. Nikole (*Muster*)

Autor napjeva *Klanjamo se tebi Kriste* te napjeva *Svetotajstvu* je kapelnik koji je nekada bio u Komiži i vodio sva glazbena društva pa tako i crkveni zbor. Napjeve izvodi zbor svakoga dana klanjanja, u trenutku kada se ono završava za taj dan. Napjev *Klanjamo se tebi Kriste* izvodi se tri puta za redom dok se puk i svećenik klanja izloženom Presvetom. Pri spuštanju Presvetog, putem mehanizma koji ga podiže tijekom klanjanja, pjeva se napjev *Svetotajstvu* dok ga se pohranjuje u Svetohranište do sljedećeg dana. Napjevi su napisani za četiri glasa (sopran, alt, tenor i bas), tonalitetno u duru, jednostavnim harmonijskim progresijama. Zapise napjeva koje donosim u nastavku zabilježio je voditelj zbora Ivan, a uvid u zapise dobila sam uz dopuštenje župnika. Napisani su u D-duru, ali zbor koristi i transpozicije napjeva u drugim durskim tonalitetima (primjerice u C-duru).

Klanjamo se Tebi Kriste ^{DANIJELA}
(običajna obradba)

Polako

Klanjamo se Tebi Kriste i blagoslivlja-mo

Te — be jer po svetom križu Tvomu otkupi-

- o si svijet. *Ponoviti tri puta, zatim odmah Pomiluj mene Bože*

Slika 4 Zapis napjeva *Klanjamo se Tebi Kriste* (izvor: arhiva župnoga zbora Komiža)

Svetotajstvu

(običajna obradba)

Mirno

Sve-to-taj-stvu da-kle tomu Svetotaj-stvu

Brže

da-kle tomu ponizno se klanjajmo ponizno se

Sporije

ponizno se kla-rijaj-mo Novi za-kon pram

iz-vr-sni-jim

sta-ro-mu vrsni-jim iz-vasnim priznajmo česa

ra-zum ne do-ku-či tvrda tvrda tvrda

Brže

tvrda vjera nas u-či Ro-dite-lju ro-de-no-mu

vječna sla-va i radost čast i hvala prestav-

Mirno

-nomu čast i hvala čast i hvala prestavnomu Bud bla-

Slika 5 Zapis napjeva *Svetotajstvu* (izvor: arhiva župnoga zbora Komiža)

Crkvena pučka tradicija Komiže koju izvodi zbor i puk jesu i pjevane marijanske litanije u mjesecu svibnju te pjevana pobožnost križnoga puta u vremenu korizme. Autor marijanskih litanija svibanjske pobožnosti je komiški župnik don Andrija Vitaljić (rodnom Komižanin), a nastale su u 17. stoljeću.

Ivan ističe kako postoji suradnja između viškog i komiškog crkvenog zbora pa se za velike svece oba mjesta nastupa zajedno. Zbor je prije nastupao i izvan crkve, ali posljednjih godina nije tako. Postojala je i inicijativa okupljanja svih biskupijskih zborova i organiziranja koncerata, ali realizaciju je spriječila korona.

Oblici neformalnog muziciranja u mjestu Komiža jesu svirke koje nastaju na druženjima uglavnom mlađih doseljenika Komiže tijekom ljetnih i zimskih mjeseci, a izvode ih pojedinci koji se amaterski bave glazbom. Još jedan neformalni oblik jesu i poneka spontana pjevanja na ulicama klapskih pjevača klape *Koluna* koja je nekada postojala. Ivan je o klapi rekao sljedeće:

„Koluna, to je jedna klapa u stvari koja djeluje baš nekako onako u izvornom smislu riječi klapa, znaš, to su ovi stari pjevači koji pjevaju na taj tradicionalni način, onda se oni nađu ovako po rivi neformalno i to sve, nije da vježbaju.“ (Ivan, 68)

6.3. Vis

6.3.1. Ekonomska i socijalna „karta“ mjesta

Grad Vis nalazi se na sjeveroistočnoj obali otoka u uvali Sv. Jurja te je okrenut prema Hvaru i dalmatinskom kopnu. Prema posljednjim podacima Vis broji 1 608 stanovnika⁵⁰. Kao i cijeli otok, suočen je s depopulacijskim trendom te u sklopu toga uvodi nove mjere populacijske politike kojima se daju dohotci velikim obiteljima te kojima se potiče doseljavanje mladih obitelji koje nisu porijeklom s otoka.⁵¹ Prema statističkim podacima gradova koji prikazuju broj rođenih u odnosu na broj umrlih, procjenjuje se porast broja stanovništva Grada Visa u 2018. godini (+ 112).⁵² Indeks razvijenosti grada Visa po mjerenu iz 2018. godine iznosi 106. 270 što znači bolje generalno stanje po stopi nezaposlenosti, dohotku po stanovniku, stopi obrazovanja, indeksa starenja i drugih karakteristika razvijenosti uspoređujući ga s Komizom.

6.3.2. Glazbena „karta“

6.3.2.1. Koliko je glazbenih događanja kroz dvanaest mjeseci?

Turistička zajednica grada Visa tradicionalno u ljetnim mjesecima organizira *Viško kulturno ljeto*. Riječ je o kulturnim zbivanjima na kojima su najzastupljeniji glazbeni koncerti čiji su nositelji uglavnom amaterska kulturno-umjetnička društva i pojedinci. U nedostatku brošure programa prošloga ljeta⁵³, brojčano nije sigurno koliko je točno koncerata bilo. Iz vlastitog sjećanja i posjeta Visu, glazbeni sadržaj u vrijeme ljetnih mjeseci nije nedostajao.

---

⁵⁰[https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/Pristup 10. travnja 2022.](https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/Pristup%2010.%20travnja%202022.)

⁵¹https://www.gradvis.hr/wp-content/uploads/2021/02/RAZVOJNA-STRATEGIJA-GRADA-VISA-2021_2027-6.pdfPristup 15. svibnja 2022.

⁵²*Ibid.*

⁵³ Na internetskim stranicama Turističke zajednice nije dostupan prošlogodišnji program. Za istu potrebu kontaktirala sam zajednicu koja je ustrajala u tome da mi pošalje program od 2019. godine, a ne od 2021. Razlog je bio taj da su smatrali kako je program od 2019. godine relevantiji jer sadrži više programa te da prošle godine

Za razliku od Komiže, glazbenih događanja u gradu Visu bilo je i u vrijeme zimskih mjeseci koji su slijedili. Za svaki važni državni, gradski ili otočki blagdan nastupila je Gradska glazba. Veliki koncert Gradske glazbe bio je i Božićni koncert u glavnoj crkvi gdje je uz veliki orkestar podmladak Glazbe prezentirao svoj rad. Istom prilikom nastupila je i klapa Komiža. Osim Gradske glazbe i njihovih koncerata i nastupa u zimskim mjesecima organiziran je koncert na kojemu su nastupili polaznici udaraljkaškoga odjela Osnovne škole Josip Hatze (ogranak Vis) te Srednje škole Josip Hatze iz Splita. U mjesecu travnju⁵⁴ u dvjema prigodama nastupio je i novoosnovani Zbor za odrasle koji je dio Gradske glazbe. Grad Vis je prilikom Dana državnosti (30. 5.)⁵⁵ uz nastup Gradske glazbe, organizirao i koncert grupe Dalmatino. Osim navedenih glazbenih događanja, u zimskim periodima kafić u luci naziva *Bejbi* je vikendima organizirao svirke. Nastupali su glazbenici „izvana“, u manjim sastavima (pretežito vokal i gitara).

Glazbena kulisa grada Visa je i glazba koja dolazi iz kafića i restorana. Kao i u Komiži prisutnija je u ljetnim mjesecima kad je više takvih mjesta otvoreno, a onda su prisutne i svirke u živo *jazz* glazbenika te DJ-eva koji puštaju glazbu. U zimskim mjesecima u gradu Visu još je veća razlika nego li u Komiži u istim mjesecima. Od oko 30 restorana i kafića koji rade po ljeti, Vis ostane na dva kafića i jedan restoran koja rade zimi. Zimi se, izuzev kafića *Bejbi*, u njima većinom pušta glazba s radija.

Zastupljenost glazbenog sadržaja u obliku koncerata u gradu Visu tijekom dvanaest mjeseci pokazuje kako postoji kontinuitet u glazbenom životu grada, ali i da postoji raznolikost ponude. Točnije, kako glazbena scena ne ovisi primarno o turističkom životu mjesta, već da postoji i izvan sezone kao dio života mještana.

6.3.2.2. Koji su oblici organiziranja i institucionalizacije glazbe?

Za razliku od Komiže, u Visu je prisutno više glazbenih organizacija, formalnih i neformalnih. Glazbene formalne organizacije koje su prisutne jesu ogranak Glazbene škole Josipa Hatzea sa središtem u Splitu, spomenuta Hrvatska gradska glazba Vis, podmladak

---

nisu imali obim programa kakav su, inače imali prije Covid epidemije koja je glavni razlog smanjenog broja kulturnih događanja“. 2019. godine, po uvidu u dobivenu brošuru, grad Vis je imao 27 održana koncerata.

⁵⁴<https://www.tz-vis.hr/dogadanja/dan-grada-visa-2022/9.html> Prispup 19. lipnja 2022.

⁵⁵ Važan datum povijesti otoka Visa. Predstavlja sjećanje na isti datum 1992. godine kad je jugoslavenska vojska napustila otok.

Gradske glazbe i zbor za starije kao dio Gradske glazbe. Neformalna organizacija u Visu je Župni viški zbor.

Glazbena škola Josip Hatze s dislociranim odjelom u Visu postoji na Visu od 1994. godine. Prisutno je samo šest razreda osnovne škole, a za nastavak pohađanja srednje škole potrebno je otići u Split. Trenutno je ukupno desetak učenika, a predmeti koje učenici mogu upisati jesu klavir i udaraljke. Do prije dvije godine umjesto udaraljki u ponudi je bila truba, a dolaskom Dominika i Nine (bračni par, sugovornici u radu) na otok prije dvije godine, otvara se ogranak udaraljki. Dominik to objašnjava na sljedeći način:

„ja sam htio već prije otvorit, bezveze da sam na Visu kao, a da nismo otvorili odsjek udaraljki... Pa onda, ovaj sam pitao ravnateljicu jel se može to otvorit, malo je bio problem instrumenata, ovo, ono, al sam rekao pa neki minimum, imam ja svojih privatnih instrumenata i onda se zapravo, nije to samo ni tako, nego zapravo se desilo taman da profesor iz trube koji je tu bio zadnjih 10 godina na Visu da je išo ča, više nije htio bit na Visu, tako da je u biti ostalo jedno mjesto što se tiče ministarstva, kužiš, za platit profesora, ostala je jedna satnica taman te godine kad sam ja to tražio, znači on je otišo, to je ova godina prva, ostalo je u biti njegovo mjesto tako da sam ja tu, u biti smo otvorili odsjek. Evo, prvi put na Visu što je zapravo općenito po dalmatinskim gradovima malo i udaraljkaši.“⁵⁶

Dominik (25) je po zanimanju magistar muzike s diplomom iz udaraljki. Na Vis se je sa suprugom doselio prije dvije godine, a na otoku radi kao voditelj/kapelnik Gradske glazbe, s Ninom kao voditelj podmladka te kao profesor udaraljki u glazbenoj školi u Visu i u Splitu. Iz razgovora s Dominikom saznajem kako se u ogranak glazbene škole u Visu upisuju djeca iz Komize i iz Visa. Problem kojega on ističe je taj da je ograničen broj djece koja se primaju godišnje, a interes za upis je „i previše velik“⁵⁷. Godišnje se prima dvoje učenika za svaki smjer pa tako postoji poprilično otočke djece koja dođu sa željom za upis, ali za njih nema mjesta.

„Tako da meni ti fali satnice, a djeca se više ne mogu upisat, a htjela bi. Tak neka čudna situacija, vidiš to, ta otočka neka... Ne znam ni zašto zapravo, ja pokušavam to dogovorit, al baš se ne da ono nešto puno.“ (Dominik, 25)

---

⁵⁶ Transkript intervjua Dominik 10. lipnja 2022.

⁵⁷ *Ibid.*

Djecu koja se ne uspiju upisati u Glazbenu školu, a koja ostanu zainteresirana za glazbu, primi podmladak Gradske glazbe Vis. Tako Gradska glazba u tom smislu djeluje kao njezino proširenje. Podmladak vode Nina i Dominik koji su ga dolaskom na Vis ponovno oformili nakon nekoliko godina njegove neaktivnosti. Trenutno je trinaestero djece (svi iz Visa) koja pohađaju podmladak. Instrumenti koje djeca mogu učiti svirati jesu svi puhački drveni i limeni instrumenti. Njegova važnost je i ta da su neki upravo u podmlatku učili svirati, amaterski, a kasnije upisivali Muzičke akademije u Splitu i Zagrebu. Cilj podmlatka prema Dominikovim riječima je odgoj za sviranje u orkestru, ali ono predstavlja i važnu komponentu druženja ili odgoja uz glazbu. Tako Nina u razgovoru navodi:

„Djeca se javljaju i sviraju i sad se isto nakon dvije godine baš stvorila neka ekipa i među njima, nekako je to postalo ono *cool*, idu svi na Glazbu i to im je fora, i onda ljeti sviraju na ulici [smijeh]..“ (Nina, 25)

S obzirom da se zasad primaju sva djeca koja se žele pridružiti, to predstavlja određeno opterećenje za voditelje (Ninu i Dominika).

Hrvatska gradska glazba Vis predstavlja važnu formalnu glazbenu instituciju grada Visa. S obzirom na dugo postojanje (od 1848.) i nju dotiču promjene i problemi koje se događaju na otoku. Tako tri godine prije dolaska Dominika i Nine Glazba nije imala stalne probe niti stalnoga voditelja. Prema Nininim riječima „Glazba je bila praktički skroz pred raspadom i onda smo taman nekako u zadnji čas to počeli opet dizat sve“⁵⁸. Posao kojega je Dominik očekivao dobiti na otoku bilo je primarno biti profesor udaraljki, „ono što znam radit,“⁵⁹, a ne biti kapelnik gradske glazbe. Dominik:

„...on je tu večer meni rekao kao ma njemu (gradonačelniku) ti je najbitnije da ti njemu netko vodi Gradsku glazbu i to... A ja sam, čekaj malo, pa nismo to spominjali, znaš..I na kraju sam se ja moro uhvatit baš u koštac s time i naučit zapravo dosta instrumenata svirat. A i Nina isto, nismo nikad znali te neke stvari svirat.“ (Dominik, 25)

Kako se Glazba u tim trenucima svela na rijetke probe i nastupe, Ninu i Dominika je dočekao mali broj ljudi koji bi svirali. S vremenom se pročulo da Glazba ima novog kapelnika i stalne probe i tako su se počeli vraćati stari svirači i dolaziti novi. Trenutno je otprilike petnaest stalnih svirača, a kad dođu studenti i dvadeset. Riječ je o mješovitom sastavu u

---

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

kojemu su jedine djevojke Nina i Matea. Većina svirača⁶⁰ stekla je glazbeno obrazovanje unutar same Glazbe i većina ih je starijih (od 40 godina na dalje), uz nekoliko mlađih (studenti, Nina, Dominik i Matea).

Repertoar koji Glazba izvodi uobičajeno jesu standardi marševa i koračnica, a prilikom samostalnih koncerata kakav je bio za Božić, izvodi koncertni program, to jest ono što dopuste izvođačke mogućnosti orkestra. Dominik navodi kako Glazba zna iz solidarnosti nastupiti i u Komiži prilikom važnijih datuma Komiže.

Posljednji i najnovije osnovan oblik organiziranog muziciranja je Zbor Gradske glazbe Vis. Osnovan je u veljači 2022. godine, a osnovala ga je i vodi Nina. Poticaj na njegovo osnivanje dale su mještanke Visa koje su, kako kaže Nina, od kad su došli na otok, njoj govorile kako treba osnovati zbor u kojemu bi one htjele pjevati. Riječ je o ženama koje su većinski imale iskustva u grupnome pjevanju, posebno u klapama koje su se posljednjih godina sve redom ugasile iz različitih razloga⁶¹. Nina se kako kaže nije usudila prije osnovati zbor zbog manjka iskustva u tome, ali onda se nakon nagovaranja odlučila pokrenuti ga. Riječ je većinski o ženskome zboru koji unatoč tome pjeva četveroglasno. Ima tridesetak članica i članova, do sad su imali nekoliko nastupa, a za deveti mjesec pripremaju i samostalni projekt.

Nina: „Pjevamo i super, nevjerojatno je dobar odaziv i entuzijizam i ono, baš je odlična energija. Ljudi totalno vole, kažem, skoro svi imaju nekog iskustva sa pjevanjem već... Tako da je zasad stvarno super.“ (Nina, 25)

Župni viški zbor kao oblik neformalne glazbene organizacije djeluje duže vrijeme. Trenutno ga uz časnu sestru vodi Nina koja nedjeljama svira mise. U zboru sudjeluju većinom stariji ljudi koji su dugi niz godina u zboru te pojedini mlađi, primjerice Dominik i Nina.

---

⁶⁰ Izuzev Nine, Matee i Dominika.

⁶¹ „Pa ne znam raspale su se, neke ti dođu životne situacije...A i čim su ljudi u pitanju, znaš, samo je pitanje časa kad će se, a ili netko posvađat, ili evo nekom će se nešto desit ili netko ne može, odustanu, znaš ono...“
Transkript intervjuja 10. lipnja 2022.

7. GLAZBA KAO ELEMENT SOCIJALNE I KULTURNE ODRŽIVOSTI OTOKA

Uloga glazbe kao medija koji komunicira i prenosi ljudsko izražavanje (Merriam, 1964: 10), spaja i izgrađuje, prepoznat je u svim društvima svijeta. Etnomuzikološka istraživanja proširila su razumijevanje različitih glazbenih sustava svijeta koja pokazuju kako je glazba duboko ukorijenjena u ljudskim osjećajima i iskustvima u društvu (Blacking, 1974: 10). Pristup jednome lokalitetu (u ovome kontekstu otoku Visu), u određenom vremenu, prikazuje na koje načine ona utječe i potiče socijalne (kritičko promišljanje, empatiju, povjerenje, međusobno uvažavanje, uključivanje) i kulturne elemente (kreativnost, identitet) jedne zajednice. Što glazba znači otoku Visu danas, na koji način potiče stabilnost zajednice otoka te kako potiče njegov daljnji pozitivni razvoj? U sagledavanju onoga što su sugovornici iznosili u razgovorima na temu glazbe kao sredstva održivosti te osobnog uvida kroz promatranje, ističu se određeni socijalni i kulturni elementi koji se kroz glazbu ostvaruju i kreiraju pozitivna kretanja. Glazba je danas na otoku Visu, s obzirom na prijašnja vremena od sredine 20. stoljeća pa na dalje (kad su ovdje bili orkestri i zborovi), znatno slabije zastupljena. Ona postoji, ali ne možemo govoriti o njezinu stabilnu životu. Ukupan broj ljudi na otoku, te posljedično onih koji će pokretati i održavati glazbeni život, u stalnoj je borbi za održavanje na životu i opasnosti od izumiranja. Unatoč tomu, glazba i u ovakvome stanju na otoku predstavlja most među ljudima koji ih okuplja, potiče na susret i međusobnu komunikaciju, čini kulturni sadržaj za stanovnike otoka i za one koji otok posjećuju, sredstvo je unutarnjeg pojedinačnog i kolektivnog rasta te način prenošenja društvenih i kulturnih vrijednosti mlađim generacijama koje ovdje odrastaju.

Na primjerima amaterskih glazbenih društava otoka Visa poput Hrvatske gradske glazbe Vis, njezina Zbora za odrasle i podmlatka, župnoga zbora Komiže i Visa prikazuje se društvena važnost glazbe i glazbenih zajednica u životu otočana. Formalne institucije poput glazbenih škola jesu bitne, ali u kontekstu otoka činjenica postojanja amaterskih, samostalno organiziranih skupina izvan institucija, čini se još važnija. Otoci generalno, pa i otok Vis, „vapi“ za sadržajem koji će poticati život otoka svih mještana kroz cijelu njegovu godinu. Dostupnost i postojanje amaterskih društava, poput postojećih, koja će svojom prirodom organizacije uključiti širok spektar ljudi i pojedince različitih profesija pa i dobi, čini važan element za socijalnu održivost same zajednice. Riječima mojih sugovornika takvi sastavi znače:

a) razmjenu i stvaranje kolektivnih emocija kroz glazbu:

„Za mene je sviranje u Glazbi ponajprije uživanje. U Glazbi sviram jer to volim, zato idem i u glazbenu školu, no na probama se i zabavljam s ostalim sviračima i zato često dolazim i kad imam dosta obaveza. U pauzama između sviranja ljudi razgovaraju jedni s drugima, ponekad tu bude i nečega za pregristi ili popiti i zato dok sam tamo, osjećam se kao da sam dio neke glazbene obitelji.“ (Matea, 18)

„Mislim, svirala sam ja svuda i svašta i to, ali poseban je ta čar kad si u malom mjestu i kad je to jedini neki način da im neko nešto odsvira praktički. I onda kad vidiš koliko to ljude veseli i koliko oni to cijene.“ (Nina, 25)

David Hesmondhalgh u knjizi *Why Music Matters* iznosi tvrdnju kako je najvrijedniji učinak glazbe na svijet upravo ovaj kojim se potiče održivost javne društvenosti putem održavanja živima osjećaje solidarnosti i zajedništva (2013: 11). Izjave mojih sugovornika poput ovih iz razgovora s Mateom i Ninom pokazuju kako se kroz zajedničko učestalo muziciranje razvijaju osjećaji zajedništva, uvažavanja koji simuliraju emocije obitelji.

b) mjesto i vrijeme za druženje:

„...a usput smo svi skupa i prijatelji i ekipa i kažem, super način da se ljudi malo povežu, pogotovo preko zime, nema toliko posla, kad su ljudi po kućama uglavnom, malo da se izađe, da se popriča i to je stvarno lijepo.“ (Nina, 25)

„Ali ta druženja što si me pitala, to je baš super. To je zapravo prava vrijednost toga. Jer ne idu tamo odgajat se baš muzičari, to je sekundarna neka vrijednost, ali primarna vrijednost toga zapravo seže dalje u prošlost kad nije bilo mobitela, kompjutera, televizora, kad im je to bila jednostavno razonoda.“ (Dominik, 25)

„Šta ih motivira? Pa njih motivira druženje jedni s drugima jer su to ipak ljudi starijeg kova znaš, pa vole se vidit s drugim i proćakulat.... Što se tiče te Gradske glazbe, jer se baš trudimo napraviti druženje iz toga. Nekad smo počeli samo probe pa nismo imali čak ni pauzu pa smo skužili da ta pauza znači više od same probe jer tad se ljudi druže pa smo u tu pauzu uveli i malo neke hrane i pića, i da vidiš to je bio pun pogodak onda, onda su ljudi počeli više dolaziti i onda je sad fora, aha ovaj što je prije 30 godina sa mnom sviro u podmladku, sad se on vratio pa idem i ja.“ (Dominik, 25)

c) priliku za učenje: učenje novih glazbenih vještina kod ljudi koji nisu primarno glazbenici. Također i učenje socijalnih vještina koje se događa u komunikaciji i suradnji s drugima.

„To su ljudi koji nisu profesionalci, ali koji imaju talent. I s kojima ja volim raditi ako je i njima do toga stalo. Oni na početku nisu bili na ovom nivou, ali ja ih stalno guram naprijed da idu preko onoga što misle da mogu.“ (Ivan, 68)

d) susret različitih:

„...u glazbi imamo poljoprivrednika, stolara, ribara, ugostitelja, inženjera agronomije, učenici, vozača taksija. Znači skroz različiti profili ljudi i stupnjevi obrazovanja i sve iz različitih ono društvenih segmenata. Tako da je to baš predivno kad vidiš da njih sve glazba ujedini. To malo zvuči ko iz neke priče, ali to zbilja tako ispada.“ (Nina, 25)

e) platformu za poboljšanje i stvaranje veza među mještanima:

„To isto u zboru, možda nisu toliko različiti profili, uglavnom su profesorice, ekonomistice, socijalna radnica, odgajateljice sad da ne nabram, ali su to žene koje same kažu da se one međusobno inače nikad ne bi družile, znaš kako je ono malo mjesto, možda čak ne misle dobro jedne o drugima i u nekim svađama pa su i same rekle kako je zbor socijalni eksperiment. Ali kužiš dokle to ide kad su i oni sami zaključili da je taj zbor spojio nespojive osobe. To su ljudi koji inače ne bi nikad jedni s drugima progovorili niti riječi, a tamo stoje jedno uz drugo, doslovno tim riječima su oni to meni rekli. Fora je ta njihova svijest o tome, ali idu preko toga jer vole glazbu i vole uživati u tome.“ (Nina, 25)

Ova važnost glazbe kao one koja stvara mostove suradnje i komunikacije „između različitih interesnih skupina i pridonosi društvenom razvoju, identitetu i uključenosti“ kako piše u Strategiji razvoja nordijske regije 2013-2020⁶², o kojoj svjedoči navedeni primjer, važan je u lokalnome kontekstu Komiže i Visa. Specifičnost maloga mjesta, maloga broja ljudi pa onda težega života nego li na kopnu, rezultira razmiricama među pojedincima i obiteljima što znači

---

⁶² „Builds bridges between different interest groups and contributes to social development, identity and inclusion“. https://www.nordiskkulturkontakt.org/wp-content/uploads/2017/09/Culture-and-sustainability_lores.pdf (Pristup 3. srpnja 2022., stranica 10)

da određene obitelji međusobno ne pričaju dugi niz godina. Mjesta koja ih povezuju i dovode u kontakt jesu ona za koja posjeduju određene interese, primjerice ljubav prema glazbi i muziciranju.

f) platformu za stvaranje veza izvan otočke zajednice: na primjer susreti koji se ostvaruju izvan otoka kroz sudjelovanja u glazbenim zajednicama. Primjer toga jesu Gradska glazba i podmladak u kojima izvođači imaju priliku posjetiti druga mjesta izvan otoka i ostvariti susrete s novim i drugim ljudima. Ovo je posebno važno djeci iz podmlatka kojima ovo predstavlja priliku za proširenje vlastitoga iskustva sebe (u fazi njegova razvitka) kroz susret s vršnjacima drugih mjesta. Ova putovanja važna su i starijim članovima *Muzike* jer pojedinicima ovi susreti predstavljaju rijetka putovanja izvan otoka.

Sažimajući iz radova različitih autora pokazatelje/indikatore socijalne održivosti, autorice Tonković i Zlatar (2014) iznose da su oni sljedeći: socijalna kohezija, osjećaj zajedništva, kvaliteta života, sreća i blagostanje, društvena interakcija/društvene mreže, stabilnost zajednice, ponos/osjećaj mjesta, sigurnost (*Ibid.*: 256/269). Pokazatelji socijalne održivosti o kojima svjedoče moji sugovornici povezani su s prethodno navedenima. Razmjena i stvaranje kolektivnih emocija koja se događa u navedenim glazbenim zajednicama otoka Visa predstavlja indikatore socijalne kohezije, osjećaja zajedništva, sreće i blagostanja. Iste zajednice kao mjesta i vrijeme za druženje predstavljaju mjesta koja potiču društvenu interakciju, društvene mreže i sigurnost. Susret različitih koji se ostvaruje znači poticanje i stvaranje stabilnosti zajednice, socijalnu koheziju i osjećaj zajedništva. Glazba kao platforma za poboljšanje i stvaranje veza među mještanima znači poticanje kvalitete života, socijalne kohezije otoka, osjećaja zajedništva, sreće i blagostanja te stvaranje društvenih interakcija i društvenih mreža. Susreti koji se ostvaruju izvan otočke zajednice kroz nastupe znače društvenu interakciju i društvene mreže te ponos (kroz prezentaciju svoje kulture) i osjećaj mjesta (povećanje doživljaja vlastitog mjesta) kroz susret s drugim mjestom.

Vrijednost amaterskih sastava iznosi i Hesmondhalgh u spomenutoj knjizi *Why Music Matters*. Kroz svoja razmatranja te nadovezujući se na uvide iz etnografije Roba Drewsa (*Karaoke Nights*), donosi što mogu značiti takvi sastavi (Hesmondhalgh, 2013: 127). Dobrobit koja proizlazi iz zajedničkoga sviranja ili pjevanja (muziciranja) usmjerava na dobrobit koja se stvara u društvenom kontekstu, a ona znači društveno napredovanje i samoostvarenje (2013: 127). Takvo napredovanje događa se prvo na individualnoj razini pri čemu glazba znači sredstvo kojim se proširuje i istražuje osjećaj „sebe“ (transcediranje sebe),

istražujući drugačije načine osobnoga postojanja pa onda i kolektivnoga. Drugi dominantan osjećaj koji proizlazi iz zajedničkoga muziciranja je jako estetsko iskustvo zajedništva. Ono se događa dijeljenjem emocija u kojemu se prepoznaje važnost svakoga pojedinca u sastavu koji je potreban kako bi cjelina funkcionirala. Rezultati rada antropologinje Ruth Finnegan (2007) u etnografiji amaterskog muziciranja (u jednome engleskom industrijskom gradu) pokazuju sličnosti s funkcijama amaterskih društava na otoku Visu. Finnegan donosi kako je glazba u amaterskim sastavima kanal koji znači:

- mogućnost različitih samoizražaja (2007: 306): koji se događaju putem glazbe kao načina komunikacije.

- širenje vlastitih društvenih mreža (*Ibid.*): u kontekstu viških amaterskih glazbenika znači susret ljudi različitih privatnih i poslovnih identiteta, priliku za poboljšanje i stvaranje veza među mještanima te stvaranje veza izvan otočke zajednice.

- mjesto za rast u različitim životnim periodima (*Ibid.*): kroz odrastanje (podmladak više glazbe) te u kasnijoj dobi (župni komički zbor, zbor i orkestar Gradske glazbe).

- sredstvo postizanja neglazbenih ciljeva u lokalitetu u kojem se nalazi (*Ibid.*): poboljšanje generalnih odnosa među mještanima, stvaranje novih zajedničkih ideja, međusobno pomaganje u poslovima koji nemaju doticaja s glazbom (primjerice rad na zemlji), poboljšanje kvalitete svakodnevnog života.

- dijeljenje s drugima te pružanje značenja/smisla osobnom djelovanju i identitetu (*Ibid.*): osjećaj obiteljskog zajedništva koji se stvara kroz sudjelovanje o kojemu svjedoči Matea, osobno zadovoljstvo i osjećaj smisla koje ističu Nina i Dominik, a koji proizlaze iz glazbenog djelovanja kao onoga koji doprinosi održivosti zajednice⁶³. Pružanje dodatnog smisla i značenja osobnom djelovanju i identitetu koje je važno u zimskim mjesecima kad je na otoku značajno manje ljudi i kad se stanovništvo međusobno manje susreće. Ovakvi susreti onda znače doprinos generalnom osobnom zadovoljstvu i psihofizičkom zdravlju jer predstavljaju aktivnost koja se odvija u pozitivnom okruženju i koja ima pozitivne ishode⁶⁴.

---

⁶³ Transkript intervjua Nina 10. lipnja 2022. : „I je iskreno, stvar koja nas najviše motivira raditi, kad vidiš da netko to cijeni i voli i potiče“.

Transkript intervjua Dominik 10. lipnja 2022. : „A je, to je ono što me drži, realno zbog čeg se i vidim na otoku“.

⁶⁴ Isticanje pozitivnog ishoda sudjelovanja u amaterskim sastavima značajno je u malim mjestima poput viških. Nedostatak aktivnosti dovodi do traženja negativnih alternativa i rizičnih ponašanja u zimskim mjesecima (primjerice pretjerano konzumiranje alkohola i drugih sredstava).

Način na koji amaterski glazbenici pristupaju svojim glazbenim zajednicama i što iste organizacije njima zapravo znače možemo prepoznati u Dominikovim zapažanjima proizašlim iz rada s takvim glazbenicima:

„Pa kako se ti osjećaš na otoku? Bi li volio i htio ostat još ovako na neki način ono djelovat, radit, živjet ovdje?

Pa bi jer sam jako skužio da mi se puno više sviđa radit s amaterima nego s profesionalcima u glazbi jer ono, amateri to rade baš iz ljubavi, a profesionalci to rade zbog novaca i to se baš vidi, to se jako vidi... I ne znam, meni nema većeg gušta nego kad dođeš na probu i ono, počnu te neke, pa i tebe namjerno zezaju te pa ti njih zezaš i to tak ide... I ne gleda se na sat. I na kraju krajeva to sve ljudi rade besplatno, ja jesam plaćen za to, al oni nisu i kad oni dolaze, kad ostaju, ne znam, do 10, 11 navečer na probi il kad svaki dan imaju probe pred nastup pa kad se mora stisnut ili kad se nose stolice, stalci, instrumenti... svi su uvijek tu, a profesionalci će ti reć to nije moj poso, ima tehničar da mi to nosi i ako mu prođe 2 minute radnog vremena preko on ostavlja trubu svoju, ide pit pivu il ne znam tak... A ovi to ne rade nikad. Bolji su amateri, ono, puno ti je ljepše radit s amaterima...“ (Dominik, 25)

Ovakvo iskustvo međusobnog pomaganja i doprinosa zajednici, o kojem svjedoči Dominik u radu s amaterskim sastavima poput Gradske glazbe Vis, možemo pretpostaviti za one zajednice u kojima postoji i u kojima se je razvilo međusobno povjerenje i uvažavanje te u kojima je prepoznata vrijednost/važnost samih zajednica i/ili njihova produkta rada od strane njihovih sudionika. Kako pokretač za sudjelovanje i aktivnost nije novac, ono mora biti nešto drugo. U ovom slučaju to je tradicija koja se vrednuje i koja je prepoznata, pozitivni ishodi koji proizlaze iz sudjelovanja u takvim sastavima (osjećaj obitelji i uvažavanja različitosti, glazbeno izražavanje, međusobno susretanje, druženje i drugi ishodi navedeni u ovom poglavlju) te ljudska želja za stvaranjem i kreativnošću. Ivan, voditelj župnoga crkvenog zbora u Komiži, ne ističe ovakve pojedinosti, već govori kako je došlo do negativne promjene u pristupu kod sudionika zbora. Ipak, onome tko promatra rad iste zajednice i pojedinosti koje stoje iza njezina postojanja, može prepoznati kako je motiv kod sudionika za redovito sastajanje i dalje ljubav prema takvom obliku stvaranja koja proizlazi iz tradicije i vlastitih interesa. Amaterske skupine jesu specifičan oblik organizacije koje funkcioniraju po principu dobrovoljnosti svojih članova i podjeli posla među njima. One pokazuju važnost svakoga pojedinog člana iste zajednice te važnost međusobnog toleriranja koje nastupa

temeljem okupljanja oko onoga što pojedinci smatraju vrijednim, a to je u amaterskom muziciranju glazba.

O drugom dijelu, onom kulturnom, koji se putem glazbe podržava i održava, iako u manjem obujmu u današnjem vremenu, svjedoče postojeće glazbene zajednice otoka Visa. Skupine koje prenose kulturno-glazbeni identitet i tradiciju otoka danas jesu Gradska glazba Vis, aktivne klape (*Klapa Komiža*, *Klapa Liket*) te crkveni zborovi Visa i Komiže. Gradska glazba ona je koja svjedoči devetnaestostoljetnom trendu osnivanja limenih glazbi koja je u intenzivnim društvenim kretanjima i promjenama otoka Visa stigla i zadržala se do danas. Gradska glazba svjedoči i preferiranju građanske kulture⁶⁵ tadašnjeg stanovništva koja se prenosi kao tradicija već dugih 170 godina. Za domaće stanovništvo ona je pokazatelj kulture grada Visa, a za strance kulture otoka u cjelini. Klape kao skupine čuvaju i prenose široki repertoar pjesama tradicije starijega i novijega vremena. Tako iz razgovora sa sugovornikom Jose-Dariom saznajem kako *Klapa Liket* izvodi uglazbljenu poeziju lokalnih pjesnika otoka, Jakše Fiamenga i Joška Božanića. Crkveni zborovi prenose određenu glazbenu (posebice vokalnu) tradiciju otoka koja predstavlja kulturu svakodnevnog života lokalne zajednice, primjerice u baštini spomenutih *Kvarantora* ili standardnih liturgijskih pjesama koje se ovdje pjevaju ipak na drugačiji način. Glazbena živa praksa komiškog župnog zbora su i pjevane litanije u marijanskom mjesecu svibnju te pjevana pobožnost križnoga puta u vremenu korizme.

Spomenute autorice Tonković i Zlatar (2014) kao pokazatelje kulturne održivosti iznose kulturu koja potiče blagostanje, kreativnost i raznolikost, inovativnost, pristup kulturnom sudjelovanju, očuvanje kulturne baštine te kulturnu raznolikost (256/269). Viška glazbena kultura i u trenutnoj slabijoj fazi djelovanja ipak doprinosi općenitoj kulturi otoka te zastupa neke elemente kulturne održivosti koje autorice iznose. To su kreativnost, raznolikost, inovativnost, blagostanje, pristup kulturnom sudjelovanju te očuvanje kulturne baštine.

---

⁶⁵ Koja se pokazuje i u ne postojanju viške narodne nošnje.

7.1. UTJECAJ SOCIJALNE I EKONOMSKE DIMENZIJE

Iz istraživanja proizlazi da socijalni i ekonomski faktori utječu na glazbenu scenu otoka i pozitivno, ali i negativno.

Pozitivni socijalni i ekonomski utjecaji vidljivi su više u Visu nego li u Komiži. Posljedično ispada kako viška glazbena scena, za razliku od komiške, postoji tijekom cijele godine te je manje ovisna o ljetnim mjesecima. Pozitivni poticaj takvoj situaciji dolazi od strane lokalnih ljudi i lokalne samouprave, posebice gradonačelnika Visa. Gradska glazba Vis u potpunosti je financirana od strane grada, a gradonačelnik ju prepoznaje kao važnu povijesno-glazbenu instituciju što posljedično vodi do toga da glazba živi kroz instituciju Gradske glazbe kroz cijelu godinu, uključujući tako rad i djelovanje svih mještana, starijih i mlađih:

„...zato da obogate život svojim stanovnicima jer je gradonačelnik itekako svjestan koliko Vis malo ima stanovnika i koliko mu je taj broj opao i ono, jer ljudi govore nema ništa, znaš i idu ča. A ovako ako im on osigura neke kulturne sadržaje i preko godine, onda će naprosto kvaliteta života postat bolje i ljudi će bit zadovoljniji, sretniji, radije će ostat živjet tu.“ (Nina, 25)

Osim ekonomskog poticaja glazbenoj sceni grada Visa, socijalni faktor u smislu poticanja doseljavanja i zadržavanja stanovništva i adekvatnog kadra na otoku znači promjenu situacije. Primjer toga je doseljenje Dominika i Nine. Posljednjih godina glazbena scena otoka ostala je zavisna o nekolicini lokalnih ljudi (primjerice Ivan i Jose-Dario) te kao takva nije mogla imati veću ponudu glazbenoga sadržaja, a dotadašnji aktivni sastavi su se sve više gasili⁶⁶. Nina i Dominik ilustriraju značaj doseljavanja na otok i stručne potpore lokalnim tradicijama koju prepoznaje i lokalno stanovništvo. Za svoj doprinos glazbenom i općenito društvenom životu otoka, dobivaju redovite reakcija otočana:

„Dobivamo doslovno neke ono na svakodnevnoj razini i imamo, naravno, jako, jako pozitivne komentare. Nije da se nešto hvalim, nego kažem, baš smo i mi, ono, iskreno bili iznenađeni sa tom količinom pozitivnih komentara i pohvala i ne znam čega. Stvarno njima to

---

⁶⁶ Transkript razgovora Jose-Dario 14. lipnja 2022.: „Ta Gradska glazba ima dugu tradiciju na otoku i svim snagama su, imaju podršku od lokalne samouprave i eto. Sva sreća došli su Nina i Dominik [...] Neko vrijeme je bio problem kadra. Ja sam na dvije škole imao satnicu i klapa Komiža bila, pa klapa Issa, mislim to je svaki dan bilo ono, od jutra do sutra si bio u pogonu, nije to baš tako jednostavno, dva, tri put tjedno održavat probe sa klapom, sa jednom klapom, pa tri put sa drugom klapom pa ono, tako je ispalo svaku večer imo si probu, nije to baš... Plus niz ovih drugih aktivnosti.“

jako puno znači i baš, ono, sretni su da je netko došao tko želi nešto oživjet i pokrenuti i pogotovo što se djece tiče, znaš ono, roditelji su uvijek najslabiji na djecu i ljudi općenito i onda tu i taj pomladak i taj vrtić što radim, ono, baš jako to cijene i hvale i kažu ajme samo tako nastavite, baš puno komentara dobivamo. I je iskreno, stvar koja nas najviše motivira, kad vidiš da netko to cijeni i voli i potiče.“ (Nina, 25)

Komiža je za razliku od Visa trenutno svela svoj glazbeni potencijal na župni zbor i *klapu Komiža* kao jedine aktivne glazbene skupine. Takvoj situaciji doprinio je niz faktora. Jedan od njih je onaj koji seže od vremena kada se otok otvorio za posjetu strancima (1989.-te) i kada se orijentirao većinski na turizam kao privrednu granu bez velikih povratnih ulaganja u život otočke zajednice. Takva orijentacija te mali broj stanovnika koji se redovito snižava, dovela je do toga da je kvaliteta života u Komiži sve niža. Mogućnost zapošljavanja je niska te je riječ većinom o poslovima uslužnih djelatnosti. Pronalaženje smještaja predstavlja veliki problem lokalnome stanovništvu. Cijene najma su visoke te se nešto kvalitetniji stanovi iznajmljuju od listopada do svibnja, dok su ostali mjeseci „rezervirani“ za najam turistima. Dio stambenog problema je i velik broj neriješenih zemljišta koji imaju za posljedicu popriličnu količinu neupotrebljenog smještajnog kapaciteta. Cjelokupni smjer razvoja otoka i Komiže događa se dugi niz godina kroz segment razvoja nove turističke strukture koji je imao za posljedicu i to da su prostori javne, društvene namjene pretvarani u turističku namjenu i sadržaje⁶⁷. Kulturna ponuda pa i ona glazbena ovisna je o sezonalnosti i prilagođena širokoj publici. Sugovornik Igor, predsjednik komiške udruge o tome govori na sljedeći način:

„...a da su potrebe lokalnog stanovništva u potpunosti zanemarene, odnosno da se pretvorilo sve u jedan servis turističke ponude gdje se ide onda na zadovoljenje svih ukusa. Na kvaliteti se dosta gubi. Mislim nije isto onome tko je ovdje došao ispraznit glavu i deset dana ne mislit o ičemu, uživat u prirodi i lokalnom stanovništvu koje ima te neke i socijalne potrebe i probleme.“ (Igor, 45)

Isti problem fokusa na ljetne mjesece i što veću zaradu u njima dotiče i postojeće sastave poput župnoga zbora u Komiži. Voditelj Ivan ističe kako su probe zbora prestale biti mjesto druženja članova te su postali više oblik jedne navike i obaveze. Prije tomu nije bilo tako,

„radilo se, pjevalo se i neka ljubav prema glazbi, ljubav prema zajedništvu tim sastajanjima, pogotovo u zimsko doba, nemaš šta radit što ćeš, kud ćeš. Danas se sve to

---

⁶⁷ Gradska čitaonica na rivi u kojoj je danas dućan Studenac.

nekako otuđilo. Evo sad ljeto sad se ide za turizmom sad se, ti novci su sve pokvarili, i onda i ide na neku obvezu pod navodnicima iz navike, a ne zato što on to sad hoće, voli ili ne znam što, to je navika da bude tu i da pjeva. I reko sam, bitka za profitom i oni jednostavno ne žele na sebe uzet nekakvu obvezu da sad kad ona mora čistiti apartmane ne može ih čistiti jer mora ići na probu i onda bolje ovaj eliminirati probu, a profit je tu.“ (Ivan, 68)

Direktor turističke zajednice Komiže, Bogoljub, ističe kako prilikom organizacije koncerata u ljetnim mjesecima pokušava uključiti lokalne umjetnike i sastave, ali uz problem sve manjega broja ljudi ističe i kako isti ljudi koji su umjetnički aktivni, u tim mjesecima rade druge poslove:

„To je lako zimi kad nemaju puno obaveza, ali ljeti kad svatko radi, netko taksira, netko iznajmljuje, netko ima kafić, okupit te ljude je jako teško.“ (Bogoljub, 57)

Nedostatak podrške lokalne vlasti koji ima negativan utjecaj na komičku glazbenu scenu i njezinu raznolikost vidljiv je u situaciji udruge kojoj je predsjednik moj sugovornik Igor. Udruga se bavi različitim pitanjima održivosti, a u sklopu svojega rada organizira i kulturna događanja koja prepoznaje kao problematična u kontekstu Komiže zbog njihova nedostatka. Osim nedostatka kulturnog sadržaja problem jesu i prostori u kojima bi se isti održali. Isti ne postoje pa su događanja koje oni organiziraju (večeri poezije i glazbe) osuđena čekati toplije mjeseci u godini kad se mogu održati na otvorenom. Prostora koji bi se mogli koristiti u tu namjenu zapravo ima, ali zbog manjka suradnje između civilnog društva i lokalne samouprave te njihove podrške, ispada kao da tomu nije tako. Igor to opisuje na sljedeći način:

„Da je trenutno situacija takva da mi zapravo nemamo prostora na kojima bi mogli nešto raditi. Niti u gradskim strukturama uopće postoji služba za takve neke aktivnosti zbog toga što je njihov doseg ako se nešto radi iz područja kulture, iz područja umjetnosti to je namijenjeno turistima.“ (Igor, 45)

Posljedično ispada kako se zapušta i ne potiče ona kultura koja ovdje nema dužu tradiciju postojanja te ona koja neće biti dio turističke ponude. Isto utječe na njezinu raznolikost i dijalog onih koji imaju različita gledišta. Igor dalje ističe kako je Komiža postala grad „u kojem možeš ići samo u crkvu i na groblje“ (Igor, 45).

Negativan utjecaj na glazbeni život otoka Visa imala je i pandemija koronavirusa. Isto ističu Bogoljub te voditelj zborova i klapa Jose-Dario. *Klapa Liket*, druga aktivna klapa na

otoku Visu i jedina u gradu Visu, u tih dvije godine prestala je s djelovanjem. Pojedini članovi su obolili te su probe bile problem. Osim toga nastupi su bili ograničeni pa se aktivnost klape znatno smanjila. Isto se dogodilo i sa školskim zborom u Komiži. U te dvije godine ionako mali broj djece koji pjeva u zboru se dodatno smanjio kako su djeca završavala osnovnoškolsko obrazovanje.

„Ja sad još osjećam, ono, vidim koji je to poremećaj, recimo, ono, sa djecom sve, svi su se nekako stisli, ono, ajme tko će pjevat, šta ću, znaš ono... Dvije godine se oni nisu izlagali, nisu nastupali i oni sad ono ajme, znaš, osjeti se to kod djece.“ (Jose-Dario, 62)

Dodatna zanimljivost je određeni antagonizam koji postoji među mjestima otoka Visa, primjerice grada Visa i grada Komiže. Usprkos susretu s istim problemima i životu na istom otoku, određena odijeljenost postoji. U pitanju što bi doprinijelo poboljšanju kulturno-glazbenoga života na otoku, Bogoljub ističe:

„više komunikacije među ljudima, čak između Visa i Komiže, tu postoje neke priče od prije, al tu je neka netrpeljivost ja ne znam, ja tu dugo živim, al ne znam konkretno zbog čega je to tako, ali nešto je.“ (Bogoljub, 57)

Istu netrpeljivost iznosi i Dominik koji navodi kako Glazba kad treba svirati u gradu Komiži za zajedničke blagdane i praznike izražava određeno nezadovoljstvo.

„I to je recimo mojima malo problem, uvijek im je tlaka ić u Komižu, kao šta ćemo njima, znaš taj antagonizam postoji... A mislim uvijek odrade na kraju, al ja se dosta namučim da ih skupim uopće.“ (Dominik, 25)

Dominik se trudi prilikom organizacije koncerata u Visu iste organizirati i u Komiži⁶⁸. Navodi kako je njemu bilo nezamislivo doživljavati ta mjesta kao dvije odvojene cjeline, ali u diskursu mještana i u organizaciji glazbenih sadržaja primjećuje razlikovanje.

„Pa sad dolazi tu do opet nekih raskoraka u tehnologiji. Ovi iz Visa imaju i razglas i rasvjetu što recimo treba za te sve koncerte, ovi u Komiži nemaju i onda sad, ako hoćeš profesionalno s nekim nešto dogovoriti onda u Visu možeš, u Komiži ne možeš pa, jel može to bit pod svjetlom od bandere s ulice, znaš ono... ili na neko pojačalo od gitare, ne znam razglas, ma snalaziš se tak, pa to ljudima nije drago i tak.. Kao kak na Visu može, u Komiži ne može... Ha onda ti dolazi ovaj tonac iz Visa koji kaže da nikad neće preć Mihovila, ono

---

⁶⁸ Koncerti prošle godine u ljetnim mjesecima, primjerice *Big band* iz Bjelovara te ove godine koncerti grupe *Funky managment* i *Percussion club*.

brdo u Komizu, da nema šanse, ni za živu glavu, i tak ti to onda ide. A to su ti, ko malo misto.

Baš, ali to je gušt, znaš, to i živiš onda tu priču.“ (Dominik, 25)

Uzeti u obzir cjelokupni okvir (pa tako ekonomski i socijalni) u kojemu viška glazba nastaje i živi znači promotriti ju unutar njezinih zadatosti i vidjeti ju „kao cijeli sistem, uključujući ne samo određeni glazbeni žanr, već i kompleks čimbenika koji definiraju nastanak, razvoj i održivost okolne glazbene kulture u najširem smislu“⁶⁹ (Schippers, 2015b: 140). Isti autor u terminima održivosti u etnomuzikologiji označava to pojmom glazbenog ekosistema (*music ecosystem*). Viški glazbeni ekosistem pokazuje *ulogu* koju *pojedinci* imaju unutar kolektiva. Posebice kroz primjer Dominika i Nine čiji život i rad na otoku svjedoči toj ulozi, ali i ostalih pojedinaca koji dugi niz godina, poput Ivana i Jose-Daria, drže scenu budnom. Ostatak uloge čini i *zajednica* koja se uključuje i podržava (grad Vis) ili ne podržava/ne potiče (grad Komiza) angažman pojedinaca. Daljnji činitelji jesu i *stavovi i vrijednosti* poput naklonjenosti turizmu kao privrednoj djelatnosti u koju se ulaže sav napor pojedinaca i zajednice, dovodeći do toga da kultura i ostale dimenzije života žive dominantno u ljetnim mjesecima. *Vrijednosti* zajednice pokazuju kako su skloniji poticati tradicije koje već postoje (poput Kvarantora, župnih zborova, Gradske glazbe) čemu negativno doprinosi svakako i činjenica manjka ljudskoga kapitala i depopulacije, veći broj umrlih nego li rođenih⁷⁰ i mlađih ljudi koji će poticati nova kretanja. Nedostatak međusobne veće suradnje na razini otoka, zajedničkoga planiranja i koordinacije, slabo učinkovite lokalne institucije te pretjerano politizirano donošenje odluka (Stubbs i Starc, 2007, prema Tonković i Zlatar, 2014: 257/269), neravnopravno sudjelovanje cjelokupne zajednice u planiranju, antagonizmi, slab gospodarski rast, nezadovoljenje dugoročnih potreba materijalne, potrošne i socijalne sigurnosti, neke su od socijalnih i ekonomskih stvarnosti koje tvore i utječu na viški glazbeni ekosistem.

---

⁶⁹ „As the whole system, including not only a specific music genre, but also the complex off actors defining the genesis, development and sustainability of the surrounding music culture in the widest sense“.

⁷⁰ Izuzev uvjetno rečeno grada Visa u kojemu se posljednjih godina događa porast broja stanovništa.

8. RASPRAVA

Ovo istraživanje provelo se na lokalnom primjeru otoka Visa. Vodeći se teorijom održivosti koja ističe međusobnu povezanost četiri stupa održivosti, prikazale su se ekonomske, demografsko-socijalne i kulturno-glazbene odrednice dva najveća naselja otoka, Komiža i grad Vis. Metodom studije slučaja, kojom se deskriptivnim putem htjelo približiti svakodnevni i stvarni životni kontekst ovoga fenomena, te provedbom sedam polustrukturiranih intervjua, analizirao se osnovni cilj rada: *istražiti glazbu kao element kulturne i socijalne održivosti otoka Visa*. Istraživanje glazbe kao elementa održivosti kulture i društvene zajednice Visa, provelo se je analizirajući glazbu i održivost kroz dva odnosa. Prvi je bio pogled na samu glazbu, pitanje održivosti glazbe otoka, s pitanjima ima li je uopće i u kojem je stanju. Spomenuti prvi dio odnosa pratila su prva dva istraživačka pitanja, koliko je glazbenih događanja kroz dvanaest mjeseci u mjestima Visa i Komiže te koji su oblici organiziranja i institucionalizacije glazbe. Drugi je bio sagledati kako glazba koja postoji čini i djeluje na društveni život otoka, to jest može li poticati njegovu kulturnu i socijalnu održivost. Ovaj dio pratila su preostala dva istraživačka pitanja, kako glazba može doprinijeti kulturnoj i socijalnoj održivosti otoka Visa te na koji način ekonomska i socijalna dimenzija utječu na zatečeno stanje. Sažimajući dobivene rezultate rada u obliku odgovora na četiri istraživačka pitanja, viška glazba je:

a) prilagođena sezonalnim potrebama kao dio turističke ponude mjesta Visa i Komiže. Sukladno tome više događanja organizira se u ljetnim mjesecima, nego li zimskim. Prethodno navedeno posebno je prisutno u mjestu Komiža gdje se događa da, aludirajući na naslov rada, s prestankom pjeva cvrčaka i ljetne sezone nastupa tišina zime u kulturi. U gradu Visu nešto je drugačija situacija s obzirom na aktivnost Gradske glazbe. O viškoj glazbenoj sceni tako možemo reći kako postoji u kontinuitetu po pitanju glazbe i glazbenih događanja, a u Komiži kako je riječ o sezonalnom životu glazbe.

b) glazba na otoku postoji, a s obzirom na prijašnja vremena druge polovice 20. st. (kad su ovdje bili orkestri i zborovi, ali i više ljudi) je znatno slabije zastupljena. Ona koja živi povezana je s relativno stabilnim institucijama poput crkve, gradske uprave ili škole. Takva udruženja jesu u Komiži Župni zbor, a u Visu ogranak Glazbene škole Josipa Hatzea Split, Gradska glazba, njezin podmladak i zbor te Župni viški zbor. Ostala udruženja poput klapskih grupa relativno su nestabilna i u krizama postojanja, poput klape Liket i školskoga zbora u Komiži. Navedeni sastavi koji trenutno čine glazbenu scenu otoka, iako oslonjeni na

institucije koje ih mogu pomagati, nisu u potpunosti zaštićene. Jose-Dario objašnjava kako odlazak stručnoga kadra s otoka znači promjenu. Tu su i druge prijetnje poput umiranja starijeg stanovništva koji je dio takvih sastava, iseljavanje, unutarnji konflikti i tako dalje. Glazba je tako na otoku Visu po pitanju održivosti kao i sam otok u stanju ranjivosti i osjetljivosti na promjene.

c) glazba koja živi i dalje te ona koja je dugoročno najodrživija predstavlja kulturu ovoga područja. Kulturu koja je nastala kao tradicija preuzeta od prethodnih viških naraštaja poput crkvenih zborova sa svojim tradicijama (Kvarantore, pučke pobožnosti itd.), Gradske glazbe Vis s tradicijom postojanja preko 170 godina te tradicije koja je u nastajanju (primjerice Zbor Gradske glazbe). Zanimljivost ovoga rada po pitanju glazbe kao elementa koji potiče društvenu održivost otoka Visa je u značaju postojanja amaterskih društava. Na primjerima amaterskih glazbenih društava poput Hrvatske gradske glazbe Vis, njezina Zbora za odrasle i podmlatka, župnoga zbora Komiže i Visa prikazuje se ne samo kulturna već i društvena važnost glazbe i glazbenih zajednica u životu otočana. Postojanje formalne institucije poput glazbene škole u Visu je važna, ali u kontekstu otoka činjenica postojanja amaterskih, samostalno organiziranih skupina, čini se još važnija. Otocima generalno, pa i otoku Visu važan je svaki sadržaj, posebice onaj koji će činiti i poticati život kroz cijelu godinu. Dostupnost i postojanje amaterskih društava još je i značajniji jer za višku zajednicu svojom prirodom organizacije ono znači uključenje širokog spektra ljudi te pojedinaca različitih profesija i dobi koje spaja ljubav prema glazbi. Takve zajednice čine važan element za socijalnu održivost same zajednice jer predstavljaju mjesto zajedništva različitih, kolektivnog stvaranja, razmjene te osobnog i zajedničkog rasta.

d) primjer otoka Visa pokazuje kako elementi koje čine održivost (ekonomski, socijalni, ekološki i kulturni) prožimaju jedan drugoga te kako nestabilnost u određenim stupovima potiče nestabilnost u ostalima. Na generalnoj razini otoka Visa, njegovo ekonomsko i socijalno stanje utječe na glazbu i glazbene zajednice tako da ju čini nestabilnom, ranjivom i s obzirom na prijašnja vremena znatno slabije zastupljenom. Gledajući na razini glavnih mjesta otoka Visa (Komiže i grada Visa) i uspoređujući ih, među njima postoji razlika. U Komiži možemo govoriti o gotovo nepostojećem javnom glazbenom životu, dok se u Visu pokazuje određeni kontinuitet u glazbenom životu grada, ali i postojanje raznolikosti ponude gdje glazba postoji i izvan sezone kao dio života mještana. Nešto bolje ekonomsko i socijalno

stanje grada Visa⁷¹, poticanje doseljavanja te poticanje kulture grada Visa (primjerice Gradske glazbe kroz njezino cjelokupno financiranje od strane grada) čini da glazba živi preko godine i dalje se razvija. Zanemarivanje takvih karakteristika i manjak poticaja u Komiži te prepuštenost komiške glazbe entuzijazmu, volji i prisutnosti pojedinaca doprinosi tome da je glazbena scena u Komiži u fazi teškog održavanja na životu. Tako se glazbeni život grada Visa pokazao stabilnijim, ali ipak u visokoj zavisnosti o migracijama stanovništva.

9. ZAKLJUČAK

Jose-Dario: „Al' to su neki periodi, ciklusi, ovo krene i sad tu sticajem okolnosti se može desit, šta ja znam, slučajno da ljudi poput Dominika odu i šta sad, odjedanput imaš problem sa kadrom i onda se to, dolazi do tih promjena ioli gašenja kad nema nikoga.

Katia: I to stalno je taj neki kontinuitet mijenjanja...

Jose-Dario: E. Ali dobro da se uvijek nešto, uvijek ta glazba nekako živi na otoku. U ovom ili onom smislu, glavno da ima neki svoj tijek...“ (Jose-Dario, 62)

Glazba uvijek nekako živi na otoku, a sve dok na njemu ima ljudi bit će i glazbe. Kad govorimo o otoku Visu, govorimo o otoku koji se suočava s različitim novim i starim izazovima. Ovaj otok čini relativna izolacija i njegov rubni geografski položaj, velika ovisnost o sezonskim aktivnostima i vanjskim ulaganjima, slaba administrativna sposobnost te demografska nestabilnost uzrokovana stoljetnim političkim i ekonomskim iseljavanjem (Baldacchino i Pleijel, 2010: 89). Problemi s kojima se otok i otočani susreću rezultat su dugogodišnjih zanemarivanja, parcijalnih interesa i kratkoročnog planiranja. Postavljeni kao takvi ni njihova rješenja ne dolaze brzo niti sama od sebe. Potrebno je preuzimanje odgovornosti svih članova društva, preokret prema održivom gospodarenju i turizmu, svijest o bogatoj baštini (prirodnoj i kulturnoj koju je poželjno sačuvati i obnavljati) te postavljanje realnih pitanja u smjeru budućnosti života na otoku. Ovaj rad je prikazao značaj koji glazba i glazbene zajednice mogu imati u takvom okruženju, a koje će svojom djelatnošću poticati vitalnost otočkoga života. Za glazbu je važna podrška upravnih struktura, a u okvirima otoka

---

⁷¹ Prisutne mjere populacijske politike kojima se daju dohotci velikim obiteljima te kojima se potiče doseljavanje mladih obitelji koje nisu porijeklom s otoka. Porast broja stanovništva Grada Visa u 2018. godini (+ 112). Indeks razvijenosti grada Visa po mjerenju iz 2018. godine iznosi 106.270 što znači bolje generalno stanje po stopi nezaposlenosti, dohotku po stanovniku, stopi obrazovanja, indeksa starenja i drugih karakteristika razvijenosti uspoređujući ga s Komižom.

Visa prikazuje se važnost poticanja povratka i doseljenja adekvatnog kadra, u ovom slučaju kulturnog i glazbenog, koji će svojom voljom, znanjem i djelovanjem doprinijeti održivosti ove zajednice. S obzirom na otočko stanje i spomenutu odgovornost svih članova u daljnjem razvoju, doprinos takvih trebat će ići i izvan očekivanog djelovanja. Primjerice situacije u kojoj Dominik pri otvaranju novoga odjela glazbene škole u Visu u nedostatku školskih instrumenata daje vlastite na korištenje. Stabilno funkcioniranje cjelokupne otočke zajednice u fazi je izgradnje, s toga je nemoguće osloniti se isključivo na djelovanje i podršku lokalne ili državne uprave. Faza izgradnje funkcionalne zajednice iziskuje sudjelovanje i aktivnost većega broja pojedinaca sa svim svojim kreativnim i voljnim naporima. Pojedince koji će se na otok vratiti živjeti ili doseliti neće zadržati početno romantizirano gledanje otočkoga života, već pogled na dugoročne ciljeve ukorijenjene u pravim vrijednostima. Tek takvo nešto rezultirat će stvaranju održivog života zajednice u njezinim kulturnim, ekonomskim i društvenim područjima.

10. LITERATURA

- Baldacchino, G. i Pleijel, C. 2010. "European Islands, Development and the Cohesion Policy: A Case Study of Kökar, Åland Islands". *Island Studies Journal*, 5 (1), 89 - 110.
- Bokova, I. G. 2017. "Culture and Sustainable Development". *UNESCO*. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000249172> (Pristup 22. travnja 2022.).
- Brezec, B. 2019. *Zemljopisno podrijetlo posjetitelja i segmentiranje tržišta za otočne destinacije: slučaj otoka Visa*. Diplomski rad. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu. Dostupno na: <https://repozitorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst%3A2562/datastream/PDF/view> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- Brundtland, G. 1987. "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future". *United Nations General Assembly document A/42/427*. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced> (Pristup 15. rujna 2022.).
- Bryant, C. 1995. "The role of local actors in the transforming the urban fringe". *Journal of Rural Studies* 11, 255 - 267.
- Blacking, J. 1974. *How Musical Is Man?* Seattle i London: University of Washington Press.
- Darlić, J. "Festival orguljaške baštine otoka Visa". *Vis Central*. Dostupno na: <https://vis-central.com/dogadanja/festival-orguljaske-bastine-otoka-visa/> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- Delorko, O. 1963. "Rad kao pratilac i poticatelj narodne pjesme u Dalmaciji". *Narodna umjetnost*, 2 (1), 65-71.
- Delorko, O. 1962. *Narodne pjesme otoka Visa*. Zagreb: IEF.
- Finnegan, R. 2007. *The Hidden Musicians: Music-Making in an English Town*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Grant, C. 2010. "Losing Sound: The Threat to Local Musics and Global Musical Diversity". *Anthropology News*, 51 (9), 11-14.
- Hawkes, J. 2001. *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning*. Australija: Common Ground Publishing Pty Ltd.
- Hesmondhalgh, D. 2013. *Why Music Matters*. Oxford: Wiley.
- Huljev, I. 2017. "Kvarantore: jučer, danas, sutra". *Prilozi povijesti otoka Hvara*, XIII. 1, 125-137.
- Ivančan I. 1966. *Folklor otoka Visa*. Zagreb: Knjižnica Instituta za narodnu umjetnost.

- Juras Čogelja I. 2020. "Razvojna strategija Grada Visa 2021.-2027.". Dostupno na: https://www.gradvis.hr/wp-content/uploads/2021/02/RAZVOJNA-STRATEGIJA-GRADA-VISA-2021_2027-6.pdf (Pristup 20. svibnja 2022.).
- Lajić, I. i Mišetić, R. 2013. "Demographic Changes on Croatian Islands at the Beginning of the 21st Century". *Migracijske i etničke teme*, 29 (2), 169-199.
- Lehtonen, M. 2004. "The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions". *Ecological Economics*, 49 (2), 199-214. Dostupno na: 10.1016/j.ecolecon.2004.03.019 (Pristup 22. ožujka 2022.).
- Marasović, Š. "O Visu moj". Dostupno na: <https://www.gradvis.hr/povijest-i-kulturna-bastina/> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- Merriam, A. P. 1964. *The Anthropology of Music*. Evanston: Northwestern University Press.
- Nejašmić, I. i Mišetić, R. 2006. "Depopulacija otoka Visa". *Geoadria*, 11 (2), 283-309. Dostupno na: <https://doi.org/10.15291/geoadria.111> (Pristup 6. travnja 2022.).
- Nordic Culture Point. "Culture and sustainability". Dostupno na: https://www.nordiskkulturkontakt.org/wp-content/uploads/2017/09/Culture-and-sustainability_lores.pdf (Pristup 28. srpnja 2022.).
- Oreb, M. 1979. *Izbor štenja i obrednih i pučkih religioznih pjesama otoka Visa*. Vis: Samostan sv. Jere.
- Oreb, M. 1985. *Viška pjesmarica II*. Vis: Samostan sv. Jere.
- Oreb, M. 1987. *Viška pjesmarica III*. Vis: Samostan sv. Jere.
- Polonijo Perić, T. "Olinko Delorko". Dostupno na: <https://www.ief.hr/znanstvenici/zasluzni-znanstvenici-ibivsi-djelatnici/olinko-delorko/> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- Radinović, S., Par, V. i Gugić, J. 2004. "Socio-economic processes in the family farming in Dalmatia". *Društvena istraživanja* 4/5 (72/73), 825 – 842.
- S. N. 2009. "Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske". *Narodne novine*, 30/2009. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html (Pristup 22. travnja 2022.).
- S. N. "Hrvatski otoci". *Republika Hrvatska Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije*. Dostupno na: <https://razvoj.gov.hr/hrvatski-otoci/4213> (Pristup 22. travnja 2022.).
- S. N. 2021. "Komiza – Pametan grad Strategija razvoja pametnog grada". Dostupno na: <http://www.komiza.hr/wp-content/uploads/2021/05/Strategija-razvoja-pametnog-grada-Komi%C5%BEa-pametan-grad.pdf> (Pristup 20. svibnja 2022.).

- S. N. 2021. "Izvjješće o radu gradonačelnice". Dostupno na: <http://www.komiza.hr/wp-content/uploads/2021/04/Izvj%C5%A1%C4%87e-o-radu-gradona%C4%8Delnice-1.7.-31.12.2020..pdf> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- S. N. "Indeks razvijenosti". *Republika Hrvatska Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije*. Dostupno na: <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- S. N. "Događanja". *Turistička zajednica Komiža*. Dostupno na: <https://www.tz-komiza.hr/dogadanja> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- S. N. 2021. "Vitez Zorica". *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64906> (Pristup 19. svibnja 2022.).
- S. N. "Pretraživanje Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske". Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (Pristup 19. svibnja 2022.).
- S. N. "Ženska klapa Gusarica". *Vis Central*. Dostupno na: <https://vis-central.com/poslovni/zenska-klapa-gusarica/> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- S. N. "Goulash disco". Dostupno na: <https://www.goulashdisco.com/> (Pristup 7. lipnja 2022.).
- S. N. "DR. SC. JOSIP MILIČEVIĆ". *Institut za etnologiju i folkloristiku*. Dostupno na: <https://www.ief.hr/znanstvenici/zasluzni-znanstvenici-ibivsi-djelatnici/josip-milicevic/> (Pristup 3. lipnja 2022.).
- S. N. "Dječje pjesme i igre, Komiža i Vis, 1979, 1981". *Digitalni repozitorij Instituta za etnologiju i folkloristiku*. Dostupno na: <https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=i&id=76021> (Pristup 13. lipnja 2022.).
- S. N. 2018. "Fabrika Neptun – vrijedna industrijska arhitektura u propadanju". *Spasimo Bišovo*. Dostupno na: <https://spasimobisevo.org/fabrika-neptun-vrijedna-industrijska-arhitektura/> (Pristup 20. svibnja 2022.).
- S. N. "Statistika u nizu". *Državni zavod za statistiku*. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/> (Pristup 22. travnja 2022.).
- S. N. 2021. "Vis". *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64802> (Pristup 7. travnja 2022.).
- Schippers, H., i Bendrups, D. 2015a. "Ethnomusicology, Ecology and the Sustainability of Music Cultures". *The World of Music*, 4 (1), 9–19. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/43561463> (Pristup 10. svibnja 2022.).
- Schippers, H. 2015b. "Applied Ethnomusicology and Intangible Cultural Heritage: Understanding 'Ecosystem of music' as a Tool for Sustainability". U *Oxford Handbook of*

Applied Ethnomusicology. Svanibor Pettan i Jeff T. Titon, ur. New York: Oxford University Press, 134-156.

Soini, K. i Birkeland, I. 2014. "Exploring the scientific discourse on cultural sustainability". *Geoforum*, 51, 213–223.

Spangenberg, J. H. 2004. "Reconciling sustainability and growth: criteria, indicators, policies". *Sustainable Development* 12 (2), 74 - 86.

Sheehy, D. 1992. "A Few Notions About Philosophy and Strategy in Applied Ethnomusicology". *Ethnomusicology* 36 (3): 323-336.

Škrbić Alempijević, N., Potkonjak, S. i Rubić, T. 2016. *Misliti etnografski: kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*. Zagreb: Hed biblioteka.

Tonković, Ž. i Zlatar, J. 2014. "Sustainable Development in Island Communities: The Case Study of Postira". *European Countryside*, 6 (3) 254-269.

Titon, J. T. 2009a. "Introduction". *The world of music* 51 (1) : 5-15. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/41699860> (Pristup 15. rujna 2022.).

Titon, J. T. 2009b. "Music and Sustainability: An Ecological Viewpoint". *The World of Music*, 51(1), 119–137. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/41699866> (Pristup 10. svibnja 2022.).

Vrsalović, S. 2010. *Arhiv Hrvatske gradske glazbe Vis*. Diplomski rad. Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:116:545885> (Pristup 21. svibnja 2022.).

Williams, R. 1965. *The Long Revolution*. Harmondsworth: Penguin.

Zlatar Gamberožić, J., Ursić, S. i Vukić, J. 2021. "Socio-prostorni pristup definiranju i istraživanju otpornosti i održivosti". *Socijalna ekologija*, 30 (3), 369-393.

Zlatar Gamberožić, J. 2021. "The Development of Tourism on Large Croatian Islands: The Case of Hvar Town on the Island of Hvar". *Journal of Marine and Island Cultures*, 10 (2), 1-25.

11. Popis intervjuja

Igor, 21. svibnja 2022., u živo

Matea, 7. lipnja 2022., e-mail

Nina, 10. lipnja 2022., telefonskim putem

Dominik, 10. lipnja 2022., telefonskim putem

Jose-Dario, 14. lipnja 2022., u živo

Ivan, 15. lipnja 2022., u živo

Bogoljub, 16. lipnja 2022., u živo